

Պոլ Ռիզեր

ՓԱՆՈՒՄՍ ԱՎԵՏՅԱՑ ԵՐԿՐԻՑ

1.

Մենք արդեն երկու անգամ սրճարանից սրճարան էինք տեղափոխվել: Երբ Մարտինը երրորդ անգամ զանգեց ու տվեց հաջորդ սրճարանի անունը, խաղն ինձ ձանձրացրեց, ու ես հրաժարվեցի: Նախորդ անգամներն էլ հաճույքով չէի համաձայնել, քանի որ ֆուտբոլի Եվրոպայի առաջնության հետաքրքիր հանդիպում կար, որին աչքի պոչով հետետում էի սրճարանի մեծ էկրանին:

Աննան, որ ֆուտբոլի սիրահար չէր, համոզեց ինձ նորից գիջել Մարտինին՝ ենթադրելով, որ նրա այս անգամվա պատմությունը բացառիկ հետաքրքիր է լինելու, եւ ուզում է մեզ մի քիչ տանջել՝ «թանկացնելով իրեն»: Մի կողմից, ես էլ, իհարկե, պետք է որ ուրախանայի Աննայի հետ ավելի երկար մենակ մնալու հնարավորության համար, բայց... Ջարմանալի բան էր. հենց Մարտինը մեզ հետ չէր լինում, ես ինձ քաշված էի պահում, ուշքունիտքս Աննայից որեւէ բառ կորզելն էր, որն ավելի ջերմ լիներ, քան մեր ընկերական հաճոյախոսություններն էին, բայց չէի կարողանում խոսակցությունը շրջել ավելի մտերիմ հնչերանգների հուն: Դրան հակառակ, երբ երեքով էինք, լեզուս բացվում էր. Մարտինի հեզնուններին, առանց որոնց նրա կյանքը կյանք չէր, պատասխանում էի կրկնակի սուր ծաղրով, զրույցն ուղղում դեպի ինձ համար շահեկան թեմաները, իսկ երբ խոսում էին ինձ քիչ ծանոթ նյութից, կարճ, բայց դիպուկ ռեպլիկներով հաջողությամբ քողարկում էի անհրազեկությունս... Երբեմն կասկածում էի, որ մեր մեկուսի զրույցներում իմ կաշկանդվածությունն Աննայի կողմից էր կառավարվում՝ այնքան մեծ էր իմ պահվածքների միջեւ տարբերությունը երկուսով կամ երեքով շփվելիս. նա ո՛չ ինձ, ո՛չ Մարտինին թույլ չէր տալիս ծավալվել իր հանդեպ մեր զգացմունքների շուրջ: Իմանալով հանդերձ, որ Աննան մենակ է՝ իր գեղեցկատես, բայց անհամ ընկերոջից բաժանվելուց հետո, ես ու Մարտինը ստիպված էինք նրա հանդեպ մեր սիրահարվածությունը միայն իրար հետ քննարկել: Դա ոչ մի բավարարություն չէր պատճառում մեզ՝ սրտներս բացելու առումով, քանի որ մրցակիցներ էինք եւ, բնականաբար, մեկմեկու չէինք ցավակցում որեւէ վրիպման առթիվ, ոչ էլ ուրախանում մեկս մյուսի հաջողությամբ՝ Աննայի կողմից ցուցաբերված առանձնահատուկ ուշադրության մեծ կամ փոքր (հիմնականում՝ աննշան) արտահայտություններով: Մինչ Աննայի հանդեպ իմ ու Մարտինի ընկերական համակրանքը համալսարանն ավարտելուց հետո անցած յոթ տարիների ընթացքում մեզ համար իսկ աննկատելի փոխվել էր սիրո, Աննան ինքը խուսափում էր մեկնումեկիս հետ առանձին հանդիպելուց՝ արձագանքելով հիմնականում միայն երեքով իրար գլխի հավաքվելու հրավերներին: Ես ինչ-որ իմաստով նույնիսկ պարտական պետք է լինեի Մարտինին, քանի որ Աննան հանդիպման հրավերն անվերապահորեն ընդունում էր բացառապես այն դեպքերում, երբ Մարտինը վերադարձած էր լինում իր հերթական արտասահմանյան գործուղումից ու մեզ իր տպավորություններն էր պատմում: Խոստովանեմ, որ որպես կանոն դրանք իրոք ուշագրավ էին, երբեմն՝ ուղղակի

զգայացունց, եւ միշտ ավելի հետաքրքիր, քան նրա հողվածները, որ շատ չանցած լույս էին տեսնում թերթում: Կա՛մ Մարտինն ավելի լավ պատմող էր, քան՝ գրող, կա՛մ Աննայի ներկայությունն էր նրան այդպէս ոգեշնչում:

Այնուհանդերձ, երբ Մարտինը վերջապէս հայտնվեց, իսկ նա հայտնվեց բառի բուն իմաստով՝ դռնից չմտավ, որը մեր տեսադաշտում էր, այլ թիկունքներին կողմից մոտեցավ ու նստեց ազատ աթոռին (միգուցէ հետնամուտքով էր ներս թափանցել, թեւ դժվար էր պատկերացնել, թէ ինչպէս. այն գոնէ մեր նստած տեղից չէր երեւում: Ես շատ ջերմեռանդորեն չսեղմեցի ձեռքը, որպէսզի ցույց տամ, որ դժգոհ եմ, որ ինձ համար անփոխարինելի չէն իր պատմությունները: Վերջին հաշվով, այսօրվա աշխարհում ուզածդ երկրի մասին ուզած բան կարող ես իմանալ հեռուստատեսությունից: Տեսանյութեր հայթայթելն էլ բարդ բան չէ:

- Ո՞րն էր մեր թափառումների իմաստը,- հարցրեց Աննան՝ երեւի ցանկանալով կանխել իմ բողոքը, ենթադրելով, որ այն ավելի կոշտ է դրսեւորվելու: - Քեզ ի՞նչն էր ստիպում մեզ քաղաքի մի ծայրից մյուսը քշել: Սրճարանների իսկական անուններն էլ չէիր ասում, այլ նրանք, որ մեր երեքիս կնքածն են: Մենք, իհարկե, գլխի ընկնում էինք, բայց, օրինակ, այս սրճարանի դեպքում մինչեւ վերջ վստահ չէինք, որ քեզ ճիշտ ենք հասկացել. այստեղ հազիվ մի երեք անգամ եղած լինենք:

Մարտինն անսովոր մաշլ էր, կարծես հակված էլ չէր երկար ու մանրամասն պատմել իր ուղեւորության մասին: Չնայած հուլիսյան տաք եղանակին, նա կոկորդը կապել էր, իսկ երբ խոսեց, ծայնը մրսածի էր:

- Արտառոց ճամփորդություն էր,- որոշ դադարից հետո դանդաղ արտաբերեց նա,- կարելի է ասել նաեւ՝ վտանգավոր:

Սրճարանի մեծ էկրանին ոստիկանական ալիքով կենդանի հետապնդում էին ցույց տալիս: Փախստականն ըստ երեւոյթին անգիր գիտեր քաղաքը, քանի որ պարբերաբար հայտնվում էր գոտիներում, ուր տեսախցիկներ չկային, եւ դա անընդհատ մեծացնում էր իրադրության լարվածությունը: Ես ձեւացրի, թէ տարված եմ փախած բանտարկյալի որսով, որից շեղվելն ինձ համար զոհողություն կլիներ: Մարտինը, առանց մեզ հարցնելու, գնաց եւ Աննայի համար սպիտակ գինի, ինձ՝ գարեջուր, իսկ իրեն վիսկի բերեց: Ես նկատեցի, որ թեթեւակի կաղում էր: Նա հյուրասիրելու թուլությամբ չէր տառապում, եւ ես, իր համար հավանաբար շատ ծանր բարեկամական այդ ժեստին ի պատասխան, արդարացրի իմ սառնությունը՝ մրթմրթալով, թէ ամեն օր չէ, որ բանտից մարդ է փախչում, եւ դու կարող ես կենդանի եթերում հետեւել, թէ ինչպէս են նրան որսում:

- Հայաստանում ամեն շաբաթ մեկը փախչում է բանտից:

- Որտեղ-որտե՞ղ...- հարցրի ես: Նա անտրամադիր շրջվեց դեպի ինձ ու տարակուսանքով սկսեց նայել աչքերիս: Ես բարձրացրի հոնքերս՝ երկրի անունն ինձ շատ բան չէր ասում:

- Հայաստանում-Հայաստանում,- ասաց նա: - Միայն թէ ձեւ մի՛ թափիր, թէ չես լսել այդ երկրի անունը: Ամերիկայում միլիոնավոր հայեր կան:

- Ասենք թէ լսել եմ: Բայց դու էլ մի՛ ասա, թէ այնտեղ ամեն շաբաթ բանտից մարդ է փախչում,- հեգնեցի ես: - Ամեն շաբաթ եւ ոչ ասենք թէ տասը-տասնհինգ օրը մեկ կամ շաբաթը երկու անգամ:

- Ամեն շաբաթ եւ շաբաթական մեկ հոգի,- կրկնեց նա հանգիստ:-
Ավելի ստույգ եթե ասեմ՝ ամեն ուրբաթ օր, առավոտյան: Ընդ որում, միայն
մայրաքաղաքի՝ Երեւանի որեւէ բանտից:

- Ինչո՞ւ՝ մայրաքաղաքի,- այս անգամ զարմանքը չզսպեց Աննան.
Մարտինը թերեւս սկսել էր իր վարպետությունը ցուցադրել՝ այնպես
պատմել, որ դու հարցերով անընդհատ բորբոքես խոսակցությունը,- եւ
ինչո՞ւ անպայման՝ ուրբաթ. ոստիկանությունը շաբաթ-կիրակի չի՞
աշխատում:

- Աշխատում է: Բայց փախուստներն ուրբաթ են կատարվում:
Ոստիկանությունն ուղեկալներ է դնում ու փակում քաղաքից դուրս եկող
բոլոր ճանապարհները,- պատասխանեց Մարտինը:

Ու դադար տվեց՝ մեզ հրահրելով նոր ենթադրությունների:

- Դա հայերի հանգստի ձեւն է,- իմ գուշակությունն արեցի ես: - Հենց
ուրբաթ օրը աշխատանքային չէ, եւ բոլորը հեռուստացույցների առաջ
նստած նայում են, թե ինչպես են հանցագործին բռնում:

- Փախածին չեն բռնում, հաջորդ օրը՝ նա ինքը ներկայանում է
մեղայականով: Եւ քանի որ այդ երկրում զղջումը շատ բարձր է
գնահատվում, շատ չանցած նրան բաց են թողնում ուղղակի դատարանի
դահլիճից:

Եւ աչքի պոչով հետեւում էի, թե ինչ վիճակում է ամերիկյան
բանտից փախած հանցագործը: Նա որոշ ժամանակ չքվել էր էկրանից:
Հետո հաղորդավարը հայտնեց, որ հետապնդվողն այդ ընթացքում մի կին է
բռնաբարել, մեկին սպանել է եւ կողոպտել երեք կրպակ: Ոստիկանական
ուղղաթիռի տեսախցիկը նրան հայտնաբերեց ինչ-որ կիսաքանդ շենքի
աստիճանահարթակում: Փախստականը, ակներեւաբար դա նկատելով իր
մոտ եղած ինչ-որ մինի-հեռուստացույցի էկրանին, տեղից պոկվեց ու սկսեց
աներեւակայելի արագությամբ վազել:

- Էլ ինչո՞ւ են շուրջկալ կազմակերպում, եթե նա միեւնույն է
հանձնվում է,- հարցրեց Աննան:

- Ես չասացի, որ շուրջկալ են կազմակերպում:

- Ասացիր, որ ճանապարհներն են փակում: Ինչո՞ւ:

Աննայի ձայնից զգացվեց, որ նյարդայնանում է:

- Այ, խնդիրը դա է: Տեղացիների մեծ մասը համոզված է, որ ամեն ինչ
իշխանությունն է կազմակերպում, որպեսզի քիչ մարդ գնա ընդդիմության
հանրահավաքներին: Դրանք էլ սովորաբար ուրբաթ օրերին են տեղի
ունենում:

- Մարտին, սպասիր,- աջ ձեռքը վճռականորեն վեր բարձրացրեց
Աննան,- ես էլի տրամաբանություն չեն տեսնում: Եթե, ըստ քո
նկարագրածի, փակում են քաղաքից դուրս եկող ճանապարհները, դա
ինչո՞վ է խանգարում հանրահավաքին:

- Հանրահավաքները տեղի են ունենում քաղաքից դուրս: Արդեն մի
քանի տարի է, ինչ Հայաստանի խորհրդարանն օրենք է ընդունել, որ
ցույցերը, հանրահավաքները, երթերը պետք է տեղի ունենան խոշոր
բնակավայրերից առնվազն երեսունհինգ կիլոմետր հեռու, որպեսզի
չխոչընդոտեն երթևեկությանը, մշակութային միջոցառումներին, մարդկանց
հանգիստը չխանգարեն: Երկիրը փոքր է, ընդդիմությունն ընդամենը
այդպիսի մեկ-երկու տեղ է գտել, բայց նույնիսկ այդտեղ նրա

կողմնակիցների մեծամասնությունը չի կարողանում հասնել, քանի որ ճանապարհներն ուրբաթ առավոտվանից փակվում են:

- Իսկ ո՞րն է ընդդիմության պահանջը, որ իշխանությանն այդքան սարսափեցնում է,- հարցրեց Աննան:

- Նրանք պահանջում են չեղյալ հայտարարել 2003 թվականի նախագահական ընտրությունների արդյունքները:

Ես շվարած տարածեցի ձեռքերս.

- Հիմա 2024 թվականն է, Մարտին... Այդ ցնդաբանությունները պատմելու համար է, որ ինձ կտրեցիր կարելու ֆուտբոլը նայելուց, ինչն ինձ համար, որպես մարզական մեկնաբանի, գիտես, միայն հաճույք չէ, այլ նաեւ՝ պարտականություն:

- Լա՛վ, հետո կպատվիրես խաղը եւ կնայես,- ինձ մխիթարեց Աննան: Մարտինն անտեսեց իմ «ցնդաբանություն» որակումը:

- 2003 թվականից ի վեր ընդդիմությանը չի հաջողվել մասնակցել որեւէ ընտրության,- իրեն ոչ հատուկ համբերատարությամբ պարզաբանեց նա,- նրանց թեկնածուներին չեն գրանցել:

- Որքան էլ որ չի հաջողվել... բայց երեւի բոլոր հեռուստատեսությունները անմիջապես հաղորդում են հանրահավաքը խոչընդոտելու մասին, ժողովուրդը տեղեկանում է եւ... իշխանությունների դեմ զայրանում ավելի, քան եթե անարգել կարողանային հանրահավաքի գնալ երեսունհինգ կիլոմետր հեռու,- փորձեցի անծանոթ երկրի իշխանությունների վարքագիծը հասկանալ ես:

- Հեռուստատեսություններն այդ մասին չեն հայտնում: Իրենց մեկնաբանություններում նրանք արդարացված են համարում ցանկացած քայլ, որն ուղղված է հասարակությանը սպառնացող այնպիսի վտանգի դեմ, ինչպիսին ազատության մեջ գտնվող փախստական բանտարկյալն է...

- Եւ մարդկանց մնում է բավարարվել միայն լուրերով հաղորդվող համառոտ տեղեկատվությամբ...,- Մարտինի միտքը շարունակեց Աննան: Չէ, երեւում է դեռ չպատկերացրիք երկրի առանձնահատկությունը... Հեռուստատեսություններից մեկը փախուստի լուրն առնելուն պես, սկսում է դասական երաժշտություն հաղորդել՝ առհասարակ ծրագրից հանելով լուրերի թողարկումները: Մեկ ուրիշն այդ օրը նվիրում է հայրենական արտադրությանը. ցույց է տալիս, թե ինչպես են թութուն ցանում, թե ինչպես է աճում թութունը, թե ինչպես են թութունը հավաքում, մշակում, ինչպես են գլանակների մեջ լցնում... կամ էլ շոկոլադ են ցուցադրում երեխաներին: Որոշ հեռուստատեսություններ էլ այդ առթիվ շատացնում են իրենց կողմից վաճառվող ավտոմեքենաների քանակը, ընդ որում, դրանք ներկայացվում են հատիկ-հատիկ եւ, որպես հին ժողովրդի զավակներ, միայն հնացած ավտոներ են վաճառում: Ալիքների մի մասն ավելացնում է լոտոների խաղարկության ժամերը՝ տակառիկները դանդաղ-դանդաղ են հանում տոպրակից, տների վաճառքի հայտարարություններն է կրկնապատկում... Որոշներն էլ պարզապես պրոֆիլակտիկա են հայտարարում: Եթե չգիտեք, թե դա ինչ է, ասեմ, որ այն է, երբ ոչ մի հաղորդում չկա, էկրանին միայն ուղղահայաց գունավոր գծեր են:

- Հանրային հեռուստատեսությունը եւ մի երկու այլ ալիք, որ այդ օրը շարունակում են իրենց հաղորդումները, հանրահավաքի մասին չեն

խոսում, բայց մտավորականների խմբակային ելույթներ են ցուցադրում ընդդիմության դեմ:

- Իսկ ինչու՞ են նրանք ելույթ ունենում ընդդիմության դեմ:
- Որովհետեւ դա միակ առիթն է, երբ նրանց մտավորական են

կոչում:

- Իսկ ինչն էր քեզ՝ դատական լրագրողիդ, տարել այդ երկիրը...

Հայաստան,- հարցրի ես:

- Դա շատ լավ հարց է,- դեմքի թթված արտահայտությունը բացելու փորձ արեց Մարտինը՝ հիշելով մեր ուսանողական սիրած կատակներից մեկը:

Նյու Յորքի համալսարանի լրագրության բաժնում սովորելիս մենք այդպես էինք մեկս մյուսին տված տափակ հարցերը ծաղրում՝ նմանակելով քաղաքական գործիչներին, որոնց երեւակայությունը չէր հերիքում իրենցից հարցազրույց վերցնող լրագրողներին սիրաշահելու ուրիշ եղանակ գտնել:

- Այնուհանդերձ,- պնդեցի ես, քանի որ իմ հարցը տափակ չէր, ավելին՝ շատ բնական էր տվյալ պահին:

- Ես ասացի, չէ՞, որ զղջումը շատ բարձր է գնահատվում: Տասը տարի անընդմեջ Հայաստանում չի եղել որեւէ հանցագործ, որը դատարանում չզղջա իր գործած մեղքի համար: Ես, ի թիվս այլ արտասահմանյան լրագրողների, իրավագետների, դատավորների, հրավիրված էի այդ հոբելյանին: Մեկշաբաթյա ծրագիր էր: Բազմաթիվ դատավարությունների ներկա եղանք, որոնք նշանակված էին օրվա տարբեր ժամերի, որպեսզի հասցնենք շատ դատարաններ այցելել: Ամենատարբեր գործեր էին լսվում՝ մարդասպանությունից մինչեւ սովորական գողություն: Դատավորներն ամեն անգամ հայտարարում էին, որ դատը բաց է, տեղի է ունենում արտասահմանյան լրագրողների ներկայությամբ... Անխտիր բոլոր հանցագործներն էլ զղջացին... Բայց պետք է ձեզ ասեմ, որ շատ ճնշող տպավորություն էին թողնում այդ խոստովանությունները: Մարդիկ կարծես անգիր արած բառեր էին արտասանում: Սարսափելի ծանր էր տեսնել, թե ինչպես աչքերի նույն անտարբեր արտահայտությամբ այլեւայլ (զանազան) ծանրության մեղքերի համար ներում էին խնդրում ջահել ու ծեր, կին ու տղամարդ: Ես այդ օրերին հասկացա, թե ինչքան կարելու է, որ մարդը հասունանա զղջման համար, այն համակի նրա ամբողջ հոգին...

Մարտինը լռեց: Ապա սկսեց գլուխը տարուբերել՝ կարծես ծանրութեթեւ անելով, թե որքանով էր համոզիչ իր եզրահանգումը:

Ես վեր կացա, մոտեցա բարին ու երեքիս համար էլ խմիչք վերցրի: Իսկապես կուզենայի այս պահին որեւէ ֆուտբոլ դիտել իմ սիրած ձեւով՝ լավագույն խաղացողներից մեկի աչքերով, այսինքն՝ տեսախցիկից, որ ամրացված է նրա գլխակապին: Երբ վերադարձա, Աննան ու Մարտինը նույն դիրքերով նստած էին՝ կարծես գնալուցս առաջ հիպնոսացրած լինեի նրանց: Իմ վերադարձը նրանց հիպնոսից չհանեց:

- Եթե քեզ համար այդքան ծանր է, արի ուրիշ բանից խոսենք,

Մարտին, առաջարկեցի ես: - Ինչու՞ էիր մեզ սրճարանները փոխել տալիս:

Նա թթվեց ուսերը.

- Ղա շատ լավ հարց է՝ ուղղակիորեն կապված է իմ ուղեւորության հետ... Ես վախենում եմ, Պոլ: Մի քանի օր է, որ վերադարձել եմ Նյու Յորք, բայց տպավորություն ունեմ, թե ինձ հետեւում են:

Ես ու Աննան իրար նայեցինք: Նա չէր կատակում:

- Անկեղծ ասած, սա իրոք ավելի շուտ զգացողություն է: Այն, ինչ նկատել եմ, կարող է պատահականություն թվալ ձեզ. Բրոդվեյով մի հոգի երկար քայլել է իմ հետեւից: Մեկ ուրիշը մետրոյի նույն կանգառում նստել է զնացք, նույնում, ինչ ես, դուրս եկել... Ճիշտ է, բոլոր այդ դեպքերում նրանք, չասեմ՝ հայ էին, բայց արեւելյան արտաքին ունեին:

- Իսկ ինչո՞ւ: Ի՞նչ ես արել, ի՞նչ հետաքրքրություն ես ներկայացնում քեզ հետապնդողների համար:

- Ես իմացա, թե ինչպես են կորզում այդ խոստովանությունները, ո՞րն է մեղադրյալների, ինչպես այնտեղ են կոչում, «գործուն զղջման» գաղտնիքը: Ես պարզեցի դա պատահաբար...

2.

- Ջղջումը կորզել մի հոգուց, երկուսից, բայց բոլոր մեղադրյալներից եւ տարիներ շարունակ՝ ես դրան չեմ հավատում,- ասացի ես:

Մարտինն ինձ նայեց՝ ինչպես մի երեխայի, որը դեռ հավատում է, որ Սանտա Կլաուսն իսկապես ամեն տարի գալիս է Լապլանդիայից:

- Ես էլ չէի հավատում, մինչեւ որ ինքս համոզվեցի:

- Հուսով եմ, քեզ էլ չեն դատել, ու դու զղջացել ես,- կատակեց

Աննան:

- Այդ մեկը՝ չէ,- պատասխանեց Մարտինը:

- Այդ դեպքում՝ ինչպե՞ս:

- Ամեն ինչ սկսվեց նրանից, որ դատավարություններում

տարօրինակ բաներ նկատեցի, որոնց մեծ նշանակություն չտվեցի այն ժամանակ: Օրինակ, պետական մեղադրողը պահանջեց տասնհինգ տարի տալ մի ցուցարարի, որը լրագրով խփել էր մի ոստիկանի գլխին: Ճիշտ է, ցուցարարին մեկուկես տարի տվեցին՝ «գործուն զղջման» արդյունքում... Իսկ այ, մի երիտասարդի, որը «Մարտեր առանց օրենքների» մարզածեւի մասնակցի տեսք ուներ եւ ընդդիմադիր թերթի լրագրողի էր ծեծել, պատժեցին պետական մեղադրողի պահանջածի կրկնակիի չափով, որը կազմեց... երկու հարյուր դոլարի կարգի տուգանք: Նա էլ զղջաց, բայց այդպես էլ չբացատրեց, թե ինչ ուներ լրագրողի դեմ, ընդհանրապես դժվարությամբ էր մտքերը ձեւակերպում... Մի դեպք էլ կար, որը ես կկոչեի զվարճալի, բայց քանի որ ամոթ է մարդկանց դժբախտության վրա ծիծաղելը, անվանեմ՝ արտառոց: Ինչ-որ մեկը, ներկայանալով որպես սիյուռքահայ բարերար Ջորջ, գյուղերից մեկում սկսում է ցուցակագրել մարդկանց, որոնց մտադիր է օգնություն տրամադրել: Մի քանի օր այդտեղ անցկացնելուց հետո հայտնում է իրեն հյուրընկալած կնոջը, թե շտապ պետք է ուրիշ մարդ մեկնի եւ ծրարով նրան պահ է տալիս ութ հազար դոլար՝ ապահովության համար դիմացը վերցնելով մի հին ոսկե խաչ, գորգ եւ այլն: Երբ որ բավական ժամանակ է անցնում, եւ նա չի վերադառնում, կինը բացում է ծրարն ու մեջը գրություն գտնում՝ «Տեսա՞ր, թե ինչ եղավ»... Դատի ընթացքում ուրիշ տարօրինակ բան էլ կատարվեց: Գյուղացի կինը,

որից խաբեությամբ գողացել էին խաչը, մեղադրյալի զղջման պահին սկսեց բղավել, որ հանցագործը նա չէ, որ սա ըստ երեւոյթին իրենց գյուղի տեղն էլ չգիտի, որ իրեն բոլորովին ուրիշ իրեր են վերադարձրել եւ այլն: Բայց դա մեղադրյալի վրա չազդեց, նա շարունակեց զղջալ ու ներողամտութիւն հայցել...

Եւ ենթադրեցի, որ ոստիկանութիւնում այնպէս են ճնշում կասկածյալներին, որ նրանք զղջում են նույնիսկ այն հանցանքի համար, որից տուժածը տվյալ մարդուն չի ճանաչում որպէս մեղադրյալ: Քանի որ Հայաստանում գտնվելու երրորդ օրը, ըստ ծրագրի, պետք է ոստիկանութեան գործունեությանը ծանոթանայինք, որոշեցի նախօրոք հարցեր չտալ, այլ համբերել, մինչեւ ինքս կհանդիպեմ ոստիկանների հետ: Ինչ որ մեզ այդ օրը ցույց տվեցին, ինձ ստիպեց մտածել, որ մեղք եմ առել հոգուս վրա: Մենք ականատես եղանք մի շարք մարզումների, որ ոստիկաններն անցկացնում են, որպէսզի կարողանան հասարակական կարգը հաջողությամբ պահպանել: Ամենակարեւոր վարժությունը, որին նրանք պետք է տիրապետեին, ականջները կայծակնային արագությամբ փակելն էր: Բանն այն է, որ այնտեղ ոստիկանները շատ ամաչկոտ են, սխալ չէր լինի ասել՝ նուրբ: Նրանք պետք է հասցնեն ականջները փակել, եթէ փողոցում կամ հատկապէս հանրահավաքի մասնակցի ձեռքակալելիս իրենց հասցեին զազրախոսեն: Հակառակ դեպքում նրանք իրենց կորցնում են դրանից, շփոթահար լինում, երբեմն ամեն ինչ թողնում, վազում են տուն՝ ծնողներին բողոքելու եւ հարցնելու, թե ինչ է նշանակում այս կամ այն հայիոյանքը... Եւ առհասարակ՝ ինչպե՞ս են իրենք ծնվել, մարդն ինչպե՞ս է բազմանում... Ճի՞շտ է, որ...

Ընդհանուր առմամբ, նրանք բավականին խոցելի են, որովհետեւ թույլ տեղները գլուխն է: Հերիք է նույնիսկ մի թեթեւ հարված, եւ դա կարող է նրանց համար կործանարար հետեւանքներ ունենալ: «Ահա թե ինչու, այն չարամիտ հանցագործին, որ զազրախոսում է կամ հարվածում ոստիկանի գլխին, օրենքը պատժում է ամբողջ խստությամբ», - բացատրեց մեզ ոստիկանապետը: Հենց այդ պատճառով էր ազատագրկվել ոստիկանի գլխին թերթով, այն էլ, ինչպէս պարզել էր քննությունը, ընդդիմադիր թերթով խփած ցուցարարը: Իսկ ոստիկանները հատուկ դասընթացներ են անցնում, որ սովորեն՝ ինչպէս պահել իրենց գլուխը, իհարկե, նաեւ՝ վերադասների գլուխը: Պարապմունքներում զգալի ուշադրութիւն է դարձվում նաեւ կանանցից, երեխաներից ու ծերունիներից պաշտպանվելուն, որոնք համարվում են անկանխատեսելի: Այլ է վիճակը քրեական հանցագործների պարագայում՝ սրանց հետ բախումներ համարյա չեն լինում. նախ, նրանք կարող են զինված լինել, երկրորդ՝ ոստիկանը նրանցից յուրաքանչյուրի մեջ տեսնում է խորհրդարանի ապագա պատգամավորի:

- Ի՞նչ խորհրդարան,- հարցրեց Աննան:

- Երկրի: Հայաստանում խորհրդարանի անդամ կարող է դառնալ միայն այն անձը, ով դատվածութիւն ունի... Մի՞ զարմացեք, ահա թե ինչ է այնտեղ կատարվել: Անկախութիւն ձեռք բերելուց ի վեր, գնալով ավելի շատ են պատգամավոր դարձել մարդիկ, ովքեր շատ փող ունեն: Բայց պատգամավորի վկայականը ձեռք բերելով՝ նրանք զբաղվել են միայն իրենց բիզնեսի համար լրացուցիչ արտոնութիւններ ապահովելով եւ

հազվադեպ են մասնակցել նիստերին, անձեռնմխելի լինելով՝ ուշադրություն չեն դարձրել նույնիսկ իշխանության հորդորներին: Ավելի ու ավելի դժվար է դարձել Ազգային ժողովում քվորում ապահովելը... Իսկ երբ դատվածություն ունենալու ցենզ է մտցվել, վիճակն արմատապես փոխվել է: Տրամաբանությունը պարզ է. ազատագրված մարդը փորձով ապացուցել է նստելու իր կարողությունը, ինչը երաշխիք է, որ նա Ազգային ժողովի դահլիճում էլ կնստի եւ անհրաժեշտ պահին կքվեարկի: Բացի այդ, դատվածությունը կյանքի փորձ է: Իսկ այն, որ տվյալ պահին մարդն ազատության մեջ է, նշանակում է, նա ուղղվել է: Հայերի հոգեւոր առաջնորդը, որին նրանք «կաթոլիկ» են կոչում, թեւ իրենք քրիստոնեական այլ եկեղեցու են պատկանում, այս նորամուծությունն արդարացրել է՝ «մոլորյալ որդու» օրինակը բերելով... Այդպիսի պատգամավորներն ուրիշ առավելություն էլ ունեն. եթե քաղաքական կուսակցություններն ամիսներ շարունակ կարող են բանավիճել որեւէ հարցի շուրջ եւ արդյունքի չհանգել, ապա քրեական հեղինակությունները շատ կարճ ժամկետում, հաշված ժամերի ընթացքում կարող են որոշել «ձիշտն» ու «սխալն» ու իրար մեջ բաշխել պաշտոնները: Կան նաեւ բաներ, որ մեր կոնգրեսականներին ու սենատորներին ոչ թե հետաքրքիր կլինի, այլ արժե, որ ուղղակիորեն հայ պատգամավորներից ընդօրինակեն: Ջերմ դիմելածեւերը: Նրանք իրար ողջունում են ինչպես եղբայրը՝ եղբորը: Ես սովորեցի այդ մի քանի բառը հայերեն. «Բարեւ, ախպեր» կամ «Բարեւ, իմ լավ ախպեր»: Եւ դա միայն խորհրդարանով չի սահմանափակվում, այդպես են իրար դիմում տղամարդկանց, տղաների մեծ մասը:

Ընդհանրապես շատ մեծ է համարվում օրենսդիրների վաստակը երկրում կայունություն ապահովելու գործում: Նրանց ջանքերով է, որ Հայաստանի օրենսդրությունը ոչ թե առաջվա նման կապկում է արեւմտյաններին, այլ համապատասխանում է տեղական առանձնահատկություններին ու ազգային մտածողությանը: Ըստ Սահմանադրության, Հայաստանի Նախագահն ինքն է որոշում, թե քանի անգամ կարող է առաջադրվել այդ պաշտոնի համար՝ խորհրդակցելով իր քարտուղարուհու հետ: Այդ հոդվածն ընդունելուց ի վեր երկիրն այլեւս եվրոպական, միջազգային կառույցների անդամ չէ, բայց հայերից շատերն ինձ ասացին, որ դա իրենց չի վշտացնում, քանի որ այդպիսով կանխվել է հոմոսեքսուալիզմի տարածումը: Ըստ երեւոյթին, վտանգն իսկապես շատ լուրջ է եղել. հայերից ով ինձ հետ հինգ րոպեից ավելի էր խոսում կամ առավել եւս՝ մի բաժակ խմում էր, շուրջը գտնվողների մասին ասում էր. «Այ, սրանց տեսնո՞ւմ ես, մեր կողքիններին, սրանք բոլորն արվամոլ են»: Նրանք հոմոսեքսուալիստներին կոչելու համար հայերեն ինչ-որ բառ էին օգտագործում, որը հնչողությամբ գերմանացի մեծ գրողներից մեկի ազգանունն էր հիշեցնում՝ Հայնե՞, Ծիլլե՞ր, Հյոլդերլի՞ն... միտքս չի գալիս:

Հայաստանում մահապատիժ չկա, վերացված է դեռ այն ժամանակներից, երբ երկիրը Եվրախորհրդի անդամ է եղել: Արտասահմանցի հյուրերից ոմանք տարակուսում էին, որ Եվրախորհրդի պահանջով ընդունված այդ կետը դեռ չեն հանել, ինչին տանտերերը բավական փիլիսոփայական պատասխան տվեցին. «Չէ՞ որ մարդը մահկանացու է, առանց այդ էլ նա բանտում կարող է մահանալ էլեկտրահարվելուց, կարող է կախվել, հիվանդանալ ու վիրահատությանը

չդիմանալ եւ այլն: Ընդհանուր առմամբ հայերն ինձ վրա նախապաշարված մարդկանց տպավորություն թողեցին: Երբ ես մի սոցիոլոգի հարցրի, թե մարդիկ այստեղ ինչքան են ապրում, նա չորս կողմը նայեց, ինչն անում էր ամեն անգամ ինձ պատասխանելիս, եւ ասաց՝ մինչեւ Կկուն կանչի: Հետո ճշտեց, թե՛ նա, ով չի գնում ջազ լսելու, մեռնում է, երբ Աստված կամենա, ով գնում է՝ մինչեւ Կկուն կանչի: Ճշտումն, ինքներդ եք հասկանում, որեւէ պարզություն չմտցրեց իմ պատկերացումների մեջ, ընդհակառակը, ավելի խճճվեցի, որովհետեւ մինչ այդ պահը գաղափար իսկ չունեի, որ հայերը կապ ունեն ջազի հետ:

Սահմանադրության մեջ մի համեմատաբար նոր կետ էլ կա՝ ընդունել են մոտ քսան տարի առաջ, որն արդեն իսկ հնացել է, բայց փոփոխության չի ենթարկվել: Վարչապետ նշանակվում է այնպիսի մեկը, ով հանուն երկրի ներքաղաքական կայունության՝ իր կուսակցության հետ միասին լքում է ընդդիմությանը եւ անցնում Նախագահի կողմը: Քանի որ երկար ժամանակ է, ինչ իսկական ընդդիմություն չկա, որին կարելի լինի վճռորոշ պահին լքել (վարչակարգը չսիրողները դա կոչում էին՝ դավաճանել), անընդհատ փորձեր են արվում կեղծ ընդդիմություն ստեղծել: Մեկը Մոսկվայից է գալիս, մյուսը՝ Վաշինգտոնից, երրորդն ասում է՝ ես հին երեւանցի եմ: Եւ ասիա Նախագահն արդեն որերորդ անգամ ստիպված է լինում կեղծ ընդդիմությունից վարչապետ նշանակել:

Զնայած Հայաստանը նախկին խորհրդային հանրապետություն է, իշխող կուսակցությունները շուկայական հարաբերությունների մոլի ջատագովներ են: Այդ նվիրվածության պատճառով նրանք անընդհատ բուռն, անգիշում վեճերի մեջ են իրար հետ, թե Երեւանի ո՞ր շուկան ո՞ր կուսակցությանը պետք է պատկանի:

Երկրի ապագայով մտահոգված՝ երեխաներին քաղաքական կյանքի մեջ ներգրավելու եւ արտագաղթելու տրամադրություններին հակազդելու համար օրենք է ընդունված, որ տասնհինգ տարին լրացած ամեն ոք կարող է բարձր պետական պաշտոն զբաղեցնել: Այդ օրենսդրական նորմով ոգեւորված՝ մի խումբ երեխաներ, որ հիմնականում պաշտոնյաների զավակներ են, ստեղծել են «Ճուռակներ» կոչվող կազմակերպությունը, որը խոստանում է իշխանության գալու դեպքում հետ վերադարձնել սովետական խնայդրամարկդներում փոշիացած ավանդները... Նրանք արդեն բավական մեծ համակրանք են վայելում այդ տարիներին նշանակալի գումարներ կորցրած բնակչության մեջ:

Այս ամենը մեզ բացատրեցին Ազգային ժողովում, որից հետո հրավիրեցին հերթական ճաշկերույթին: Ահա այնտեղ էր, որ տեղացիներից մեկը, որ նստած էր իմ դիմաց, իմանալով, որ «Նյու Յորք թայմսից» եմ, հարցրեց, թե արդյոք եկել եմ Ջորջի՞ն փոխարինելու: Հերքեցի ենթադրությունը՝ ասելով, որ գաղափար իսկ չեմ ունեցել, որ «Նյու Յորք թայմսը» թղթակից ունի Հայաստանում: Զրուցակցիս շուտով մի կողմ կանչեցին, եւ նա այլեւս չվերադարձավ: Երբ ուշ երեկոյան զանգեցի Նյու Յորք, խմբագիրս ինձանից պակաս չզարմացավ. «Ես ոչ մի Ջորջի չեմ ճանաչում»:

Հաջորդ օրը սկսեցի հարցուփորձ անել, թե ո՞վ է Ջորջը՝ «Նյու Յորք թայմսից»: Որեւէ մեկը նրան չճանաչեց: Հակառակի պես, չէի հիշում այն մարդու անունը, ումից լսել էի Ջորջի մասին: Մեր ծրագրի հինգերորդ օրն էր, ցերեկը նախատեսված էր այցելություն մի քանի հին տաճարներ, որոնք շատ գեղեցիկ էին, երեկոյան՝ միջազգային մարզական հանդիպման էինք: Ի դեպ, Պոլ, ֆուտբոլի:

Իմ գլուխը սկսել էր ցավել քաղաքականությունից, այնպես որ ուրախացա, որ սպորտի մասին էինք խոսելու:

- Ո՞ւմ հետ էին հանդիպում հայերը, Մարտին:

- Հայեր չկային: Ռուսներն ու ամերիկացիներն էին խաղում իրար հետ:

- Այ-այ-ա՛յ, հիմա արդեն հորինեցիր,- մատը Մարտինի վրա թափ տվեց Աննան:

- Չէ, Աննա, չկարողացար բռնեցնել:

- Այդ դեպքում ի՞նչ են անում ռուսներն ու ամերիկացիները

Հայաստանում:

- Ռուսները վաղուց են այնտեղ՝ երկու հարյուր տարի է: Սովետական Միության փլուզումից հետո նրանք պահպանել են Հայաստանի իրենց ռազմաբազաները: Վերջին երկու տասնամյակի ընթացքում այլ նախկին սովետական հանրապետությունները պահանջել են իրենց տարածքից հանել ռուսական զորքերը, եւ Մոսկվան դրանք էլ է տեղափոխել Հայաստան: Իսկ մերոնք այնտեղ կառուցել են աշխարհում ամենամեծ դեսպանատունը, եւ հիմա, փաստորեն, երկրի մայրաքաղաք Երեւանը տարածվում է ԱՄՆ-ի դեսպանատան շուրջը: Նրա պարիսպներն այնքան բարձր են, որ հնարավոր չէ ներսից որեւէ բան տեսնել, բայց որոշ բաներ երբեմն դեսպանը լսում է... Ռուսական բազաների ու ամերիկյան դեսպանատան միջեւ գտվող ազատ մնացած տարածքներում հայկական բանակն է տեղավորված: Հայերն այն ամենամեծն են համարում տարածաշրջանում, քանի որ իշխող կուսակցություններից մեկը զինվոր է համարում դպրոցական բոլոր երեխաներին, որոնց կոչում է «սվին»: Նրանք այդ երեխաներով սպառնում են հարեւան Թուրքիային, որը շատ հայ երեխաների է կոտորել անցած դարում: Բայց տերմինի իմաստն ինձ համար մութ մնաց, քանի որ սվինամարտը, գիտեք, վաղուց պատմության գիրկն է անցել...

Ես աղոտ հույս ունեի, որ Ջորջը նույնպես, որպես ամերիկացի, մարզադաշտում կլինի, եւ նրա հետ կծանոթանամ: Բայց, պարզվեց, մարզադաշտը լեփ-լեցուն է, եւ բազմության մեջ ամերիկացու չէ, այլ մոլորակայինին էլ չէիր տարբերի: Ի դեպ, հայերն իրենց ուրույն եղանակն ունեն մարդկանց տներից դուրս հրապուրելու՝ այնպիսի մարզական մեկնաբաններ են պահում հեռուստատեսություններում, նրանք այնքան զարհուրելի են վարում ռեպորտաժները, որ մարզասերներին փրկվելու մի եղանակ է մնում՝ գնալ մարզադաշտ: Լավ է, ամերիկացիներն այդ մեթոդից անտեղյակ են, թե չէ դու գործագուրկ կմնայիր, Պոլ:

Մարտինի վերջին արտահայտությունն անախորժ հնչեց ականջիս, բայց որ կողմից էլ նայեցի՝ հաճոյախոսություն էր: Ես խաղը մինչեւ վերջ չնայեցի, թեեւ բավականին հետաքրքիր էր. ամերիկացիները խաղում էին ամերիկյան ֆուտբոլ, իսկ ռուսները՝ ռուսական... Այսինքն՝ եվրոպական,-

նկատելով մասնագետի իմ տարակուսանքը՝ ուղղեց իրեն նա: - Որոշեցի դուրս գալ մարզադաշտից ու մի քիչ մենակ թափառել՝ մինչ այդ ամեն տեղ խմբով էինք գնացել: Թարգմանիչս ասաց, որ ինձ կուղեկցի: Ես ուղղակիորեն հայտարարեցի, որ ուզում եմ սովորական, ոչ պաշտոնյա հայերի հետ շփվել, ուզում եմ առանց իրեն զբոսնել քաղաքում: Նա պատասխանեց, թե չի կարելի այդ բանն անել՝ իմ անվտանգության նկատառումներից ելնելով: Ըստ նրա, որպես արտասահմանցու ինձ ոչինչ չի սպառնում, բայց քանի որ նաեւ լրագրող եմ, կարող եմ անսպասելի հարձակման ենթարկվել: Որպես հիմնավորում նա վկայակոչեց փաստը, որ շատ լրագրողներ, որոնք սուր հողվածներ են գրում, պետք է առավոտյան ու երեկոյան ներկայանան ոստիկանություն, որպեսզի վերջինս հավաստիանա, որ ողջ ու առողջ են, հետները որեւէ փորձանք չի պատահել:

- Հայաստանում կենսամակարդակը, ցավոք սրտի, դեռ ցածր է, փողք են նաեւ տուգանքները,- ասաց նա: - Դա պատճառ է դառնում, որ ամբողջ տարածաշրջանից, երբեմն ավելի հեռվից էլ՝ Բոլիվիայից, Ռուանդայից, Գաբոնից մեր երկիրը լրագրող ծեծելու գան մարդիկ, որոնց դառնացրել են տեղի զանգվածային լրատվամիջոցները: Նրանք բոլորն էլ ջանում են լրագրողի գլխին խփել, որը նրա ուժեղ տեղն է, ինչի շնորհիվ տուգանքը չի գերազանցում երկու հարյուր դոլարը... Հիմնականում ընդդիմադիր լրագրողներն են ծեծվում, որոնք միշտ ոտքի տակ են ընկնում, ամեն տեղ խոթում են քթները: Ընդ որում, հատուկ թերթեր կան, որոնք կարդալով՝ զբոսաշրջիկը կարելի է իմանալ, թե որ լրագրողներն են, որ թարմ են՝ վաղուց չեն ծեծվել... Ճիշտ է, իշխանամետ լրատվամիջոցների աշխատակիցներին էլ են ծեծում (ըստ հայկական նորագույն ասացվածքի՝ ինչ լրագրողի էլ ուզես՝ կարելի է ծեծել, մի բան արած կլինի), բայց այդ մեկը շատ հազվադեպ է պատահում: Մի քանի անգամ քննարկվել է տուգանքները բարձրացնելու հարցը, բայց կառավարությունն իր տագնապն է հայտնել, որ դա կնվազեցնի արտասահմանյան զբոսաշրջիկների հոսքը, որ պետական բյուջեի համալրման կարելուր աղբյուրներից է... Վատն այն է, իհարկե, որ ընդդիմադիր լրագրողները շատ քիչ են՝ երկու ձեռքիդ մատների վրա կարող ես հաշվել: Դա դժվարացնում է նրանց որսը»:

Թարգմանիչս կարող էր մինչեւ գիշեր շարունակել իր փաստարկումները: Ասացի, որ զուգարան եմ ուզում գնալ: Առաջարկեց ուղեկցել ինձ, բայց ես հրաժարվեցի՝ պատճառաբանելով, թե վաղուց է, ինչ ինքնուրույն եմ գլուխ հանում այդ գործերից... Բայց զուգարանից չհաջողվեց աննկատ սպրդել դուրս: Նա մուտքի մոտ զգաստ կանգնած էր. ինքն էլ էր ուզեցել միգել, դրա համար հետեւել էր ինձ:

Ես դուրս եկա մարզադաշտից, նա լուռ ինձ ուղեկցեց: Հենց մարզադաշտի հարեւանությամբ տոնավաճառ կար: Ընդհանրապես հայերը տոներ շատ չունեն, բայց տոնավաճառներ՝ ինչքան ասես: Ես թարգմանչիս ասացի, որ ուզում եմ գնումներ անել: Միտքս այն էր, որ ամբոխի մեջ կարողանամ պոկվել նրանից: Առաջին տոնավաճառում դա չհաջողվեց, երկրորդում՝ նույնպես, եւ միայն երրորդում, որը պարսիկ մեծ բանաստեղծ Ֆիրդուսու անունն էր կրում, նրան կորցրի այն բանի շնորհիվ, որ նկատեցի, թե ինչպես է կարողանում իմ հետքի վրա ընկնել: Նա՝ ինձանից տասնհինգ-

քսան տարի մեծ, հիսունին մոտ, միջահասակից ցածր մի տղամարդ, պագում ու նայում էր անցուդարձողների ոտքերին: Ինձ մատնում էր շորտս. հայերը, չնայած ամառվա ուժեղ շոգին, միայն երկար շալվարներով են ման գալիս: Ես այդ «Ֆիրդուսնոցում» ինձ համար մի երկար սեւ շալվար գնեցի, եւ նա գրկվեց հետապնդման իր մեթոդը կիրառելու հնարավորությունից:

- Իսկ ահա ամերիկյան մյուս փախստականին բռնեցին,- ասացի ես՝ գլխով ցույց տալով հեռուստացույցի էկրանը, որտեղ ոստիկանությունը շրջապատել էր անհաջողակ բանտարկյալին:

- Ինձ էլ բռնեցին,- հոգոց հանեց Մարտինը: - Հազիվ էի դուրս եկել տոնավաճառի հակառակ ծայրից, երբ դիմացս ծլեց մեկ ուրիշ թարգմանիչ: «Հրաշք է, որ ձեզ գտա,- ասաց նա: Այսօրվա ձեր ծրագրում նախատեսել ենք հյուրընկալություն մի սովորական հայկական ընտանիքում: Նրանք արդեն սպասում են ձեզ եւ խիստ կվիրավորվեն, եթե չընդունեք հրավերը»: Այլ ելք չկար: Մենք ուղեւորվեցինք դեպի մոտակայքում սպասող ավտոմեքենան, որի մեջ արդեն նստած էր իմ թարգմանիչը: Տասը ռուպե անց կանգ առանք մի բարձրահարկ շենքի մոտ: Ոտքով բարձրացանք երեք հարկ: Մուտքը բավական մաքուր էր, ավելի, քան փողոցները: Ընտանիքը՝ տատ-պապ, ամուսին-կին, մեկ որդի-մեկ դուստր, բավականին հաճելի տպավորություն թողեց ինձ վրա: Զարմանալի էր միայն, որ հայրը մի երկու անգամ խառնեց տղայի անունը, եւ սա ուղղեց նրան: Ճիշտ է, միգուցե նրանք այդպես կատակում էին... Արտակարգ հետաքրքիր է հայերի՝ միմյանց հետ հաղորդակցվելու եղանակը: Երեխաներն իրար հետ խոսում են անգլերեն, միջին տարիքի մարդիկ՝ ռուսերեն, տարեցները՝ հայերեն, այսպես կոչված՝ «գողական» լեզվով: Տարօրինակն այն էր, որ դեռ հասկանում էին իրար:

Ինձ անմիջապես ուղեկցեցին սեղանի մոտ: Մի քանի տեսակի հայկական օդիներ կային դրված: Մի՛ զարմացեք, մեզ է թվում, թե միայն ռուսներն են օդի արտադրում: Թեեւ անունները հայկական չէին եւ, որպես կանոն, բարձր դիրքեր ու տիտղոսներ էին հիշատակում. «Լորդից» ու «Մագնատից» պակաս կարծեմ չկային:

Մնացածն աղոտ են հիշում... Հիշում եմ մի արտահայտություն՝ «սուրբ կենաց»... Բանն այն է, որ օդին լցնում էին մեծ բաժակներով ու պնդում, որ մինչեւ վերջ խմեմ, քանի որ դա սուրբ կենաց է: Միտքս մնացել է նաեւ իմ առաջին մի քանի հարցերի պատասխանները: Մասնավորապես, հետաքրքրվեցի, թե ինչպես են սովորում երեխաները: Պարզվեց, որ հիմնականում հեռուստատեսության միջոցով են կրթություն ստանում: Միացրեցին այդ ալիքը: Մի մարդ նստած հագում ու ծիծաղում էր, ընդմիջումներին՝ խոսում, բայց քանի որ նաեւ բավական ծեր էր, բառերը հստակ չէր ասում՝ հատկապես երկար բառերը երկրորդ-երրորդ փորձից էր արտաբերում: Ինձ բացատրեցին, որ նա այդ հեռուստատեսության տերն է, հենց այնտեղ էլ ապրում է, այսինքն՝ հեռուստատեսության մեջ: Արտասահմանում տարիներ է անցկացրել, վերադառնալով՝ ձեռնամուխ եղել ձեռք բերած գիտելիքները հայրենակիցների հետ կիսելու ազնիվ գործին: Ուշ է վեր կենում, քանի որ ուշ էլ քնում է: Կեսօրին դաս է տալիս երեխաներին, նրանցից հետո՝ ուսանողներին, իրիկնադեմին՝ դասախոսներին, գիտնականներին, քաղաքական գործիչներին, հետո էլ,

մինչեւ գիշեր լսում ու գնահատում է երգուպարի, ասմունքի շնորհք ունեցողներին, սովորեցնում, թե ոնց երգեն-պարեն: Կար նաեւ հատուկ երեխաների համար նախատեսված մի հեռուստատեսություն, բայց, ըստ երեւույթին, դեռ լեզու չէլած երեխաների, որովհետեւ քանի անգամ միացրինք այդ ալիքը, ինչ-որ արարածներ էին ծվծվում, իսկ մնացած ժամանակ էլ, ինչպես տեղացիներն ինձ հայտնեցին, սովետական կինոներ էին ցույց տալիս...

Խոսեցինք նաեւ աշխատավարձերի մասին: Ասացին, որ բարձր չեն, բայց իրենց բավարարում են: Իրենք մտնում են իշխանության դրության մեջ: Երկրի ամենախոշոր գործարարների ձեռնարկությունները վնասով են աշխատում: Կառավարությունը ստիպված է օգնել նրանց: Իսկ միջին ու մանր բիզնեսի հարկերը, եթե նույնիսկ դրանք երկու անգամ էլ հավաքվեն, ինչը պատահում է, չեն հերիքի բյուջեն մեծացնելու, թոշակներն ու աշխատավարձերը բարձրացնելու համար: Հարցրեցի՝ կարողանո՞ւմ են արդյոք իրենց վաստակած գումարներով գոնե երբեմն ճանապարհորդել: Պատասխանեցին, որ դրա անհրաժեշտությունը շատ չեն գգում եւ միացրին մի հեռուստաալիք, որի բոլոր հաղորդումները միեւնույն ընտանիքի անդամներ են վարում: Երբ որ նրանք արձակուրդին, Սուրբ Ծննդյան օրերի կամ որեւէ այլ առիթով մեկնում են արտասահման, նկարահանում ու այնքան մանրամասն են ցույց տալիս, թե ով որտեղ ու ինչպես է հանգստացել, որ կարող ես համարել, որ ինքդ եղել ես այդ երկրում... Ճիշտ է, քանի որ բանտարկյալ էր փախել, այդ պահին դասական երաժշտություն էին հաղորդում...

Հետո... Օդին խփեց գլխիս, գիտակցությունս մշուշվեց... Ես ուզեցի գնալ լվացվելու, որ ուշքի գամ: Դուրս եկա միջանցք, բայց սխալմամբ մի ուրիշ դուռ քաշեցի, որը փակ էր: Մինչ ես փորձում էի գտնել բացելու ձեւը, թարգմանիչները, տանտերերը թափվեցին միջանցք: Նրանք ինձ ցույց տվեցին, թե որտեղ է լոգարանը: Հետաքրքրվեցի, թե ինչ կա փակ սենյակում: Նրանք տարբեր խուսափողական պատասխաններ էին տալիս: Պահանջեցի, որ բացեն: Եթե ամերիկացի լինեին, իհարկե, ինձ գրողի ծոցը կուղարկեին, անկախ նրանից, որ հարբած էի, բայց իմ գոռում-գոչյունը հայերի վրա այլ կերպ ազդեց. բերեցին բանալին ու դուռը բացեցին: Կիսադատարկ սենյակի մի անկյունում սովարաթղթե արկղեր էին դարսած իրար վրա մինչեւ առաստաղ, ու ծանր հոտ էր կանգնած: Ես առանց թույլտվություն հարցնելու մոտեցա-բացեցի մի քանիսը... Արկղների մեջ աղբ էր: Հարցրեցի, թե դա ինչ է նշանակում: Պատմեցին, որ տարիներ առաջ ընդդիմության ներկայացուցիչներն իշխանության ապօրինությունների դեմ բողոքել են եվրոպական ինչ-որ մարմինների, որից հետո երկրի ղեկավարը հայտարարել է, թե աղբը տնից դուրս հանելը դավաճանություն է: Այդ օրվանից քաղաքապետը դադարեցրել է աղբահանությունը: Բնակչությունը մամլում է աղբը, որ քիչ տեղ զբաղեցնի, ու պահում տանը: Քաղաքապետարանն արտասահմանից հատուկ աղբի մամլիչներ է ներկրում, որոնք չափավոր զներով վաճառում են բնակարանատերերին: Աղբահորերն էլ սեփականաշնորհել են՝ դրանց վաճառքից գոյացած ու աղբահանության դադարեցման շնորհիվ խնայված միջոցներն ուղղելով մայրաքաղաքի պաշտոնության բազմաթիվ կարիքներին...

4.

- Առավուտ զարթնեցի դռան ուժեղ թակոցներից: Թարգմանիչս էր: Ասաց, որ մյուսները վաղուց վեր են կացել ու ճանապարհվել հայկական բարձր լեռնային լիճը՝ Սեւան, նրա շրջակայքում գտնվող մի վայր, ուր ազգային մեծ տոնախմբություն է կայանալու: Գլուխս պայթում էր, չէի հիշում, թե ինչպես եմ հասել հյուրանոց: Ամենավատն այն էր, որ անհետացել էր տեսախոս: Ամաչելով՝ տեղյակ պահեցի թարգմանչիս: Նա շատ մտահոգվեց, խոստացավ, որ բոլոր հեռուստատեսություններով հայտարարություն կտան: Ես խնդրեցի ժամանակ տալ, որ ցնցուղի տակ կանգնեմ, հետո արագ մի նյութ թելադրեմ «Նյու Յորք թայմսի» արտասահմանյան թղթակցությունների համակարգչին: Մեր այցելության նախավերջին օրն էր: Մտադիր էի այդ պատրվակով մնալ հյուրանոցում, իսկ խմբից պոկվելուց հետո զբաղվել Ջորջի որոնումներով: Թարգմանիչն ասաց, որ ցնցուղն ինձ անհրաժեշտ է՝ չի առարկում, բայց նյութը թելադրելը հետաձգեմ, քանի որ հայաստանցիներին կվիրավորեմ, եթե իրենց համար նշանակալի այս իրադարձությանը չմասնակցեմ: Չէ որ երկիրը նշում է հայերից մարդկության առաջացման յոթանասունինը հազար հինգ հարյուրերորդ տարեդարձը: Իրավացի էր: Նաեւ, որպես նյութ, դա ավելի էական էր, քան այն ամենը, որի մասին մտադիր էի սարքել հոդվածս: Արագ լողացա, ավտոմեքենայի մեջ մի կես ժամ քնեցի, որից մի փոքր առույզացա: Միջոցառումն արդեն սկսվել էր, երբ տեղ հասանք՝ մի ամայի վայր: Բլրի լանջին ամբիոն էին դրել, որի շուրջը կանգնած էին հանրապետության բարձրագույն այրերն ու օտարերկրյա հյուրերը: Ելույթ էր ունենում մի բերետավոր համակրելի ծերուկ՝ կլիներ հարյուրին մոտ: Մինչ թարգմանիչս բազմության միջով ճամփա էր բացում ինձ համար՝ զուգահեռ բացատրելով, որ հռետորը խոսում է հայերի կողմից էլեկտրականության եւ մասնավորապես էլեկտրական արդուկի գյուտի մասին, ես օգտվեցի պահից, երբ նա մեջքով էր դեպի ինձ, եւ այլ ուղղությամբ շարժվեցի, մինչեւ որ տեսադաշտիցս կորավ:

Հավաքվածներից մեկին, որը վաթսուհինգին մոտ, բարձրահասակ, նիհար, մորուքավոր մարդ էր, չնայած վաղ ժամին՝ քեֆը տեղը, հարցրի, թե ի՞նչ են խոսել մինչեւ իմ գալը: Նա անզերեմ վարժ չէր խոսում, գուցե այդ պատճառով տեղ-տեղ չէի հասկանում, թե ինչ նկատի ունեւ, բայց բացատրվում էր: Եթե բառացի կրկնեմ ասածը, այսպես էր հնչում՝ գլուխ են հարթուկում: Ես խնդրեցի ավելի պարզ բացատրել: Պատմեց, որ վերջերս այստեղ մի հին, ութհազարամյա բնակավայր են պեղել, որտեղ չի գտնվել հայկական ավանդական թոնիր՝ դա հողի մեջ թաղված լայն խողովակի ձեւ ունեցող կավե վառարան է, որում հայերը հաց են թխել, միս խորովել եւ այլն: Ահա սրանից ականավոր գիտնականը, որին ես տեսնում էի ամբիոնի մոտ, եզրակացրել էր, որ հայերի նախնիներն այլ միջոց՝ էլեկտրական վառարան են օգտագործել: Իսկ եթե էլեկտրականություն եղել է, ակնհայտ է, որ այն միայն կերակուր եփելու համար չեն օգտագործել, այլ պատրաստել են նաեւ աշխարհում առաջին էլեկտրական արդուկը, կարի մեքենան եւ այլն: Մոտակա բնակավայրերի հետ կապող ճանապարհ նույնպես չէր հայտնաբերվել: Դա ակնհայտ ապացույց էր, որ բջջային

հեռախոսն է եղել հաղորդակցության, վաղնջական քաղաքակրթության առաջին, դեռևս աղքատիկ գիտելիքների փոխանակության հիմնական միջոցը:

Ելույթի այն մասը, որ առնչվում էր մոտակա ժայռերից մեկի վրա ինը հազար տարի առաջ փորագրված հայերենի «Ա» տառին նմանվող նշանին, որն այլ կերպ չէր կարող ընկալվել, քան աշխարհի հնագույն այբուբենի պերճախոս վկայություն, հավաքվածները բավական անտարբեր էին լսում. ըստ ամենայնի, դա նրանց համար նորություն չէր: Շարունակությունը նորից լարեց բոլորի ուշադրությունը: Հայ հետազոտողը սենսացիոն հայտարարություն արեց, թե մեծատառ «Ա»-ն միայն մի բան կարող է նշանակել՝ Ատլանտիդա: Այս ժայռի մոտ ծովային խխունջներ են հայտնաբերվել: Դրանք մնացել են այն ժամանակներից, երբ համաշխարհային ջրհեղեղի արդյունքում հայկական բարձրավանդակը վերածվել է կղզու: Միայն գիտությունից հեռու կանգնած մարդիկ կարող են ենթադրել, թե համաշխարհային օվկիանոսի մակարդակը մինչև Արարատի գագաթի 5165 մետր բարձրությանը հասել է միանգամից: Երկարատև մի փուլ է եղել, երբ ցածրադիր երկրները ջրի տակ են անցել, իսկ Հայաստանը, լինելով լեռնային, շարունակել է գոյատևել որպես կղզի-պետություն, որտեղ, ինքնին հասկանալի է, կատարյալ հասարակություն է ստեղծվել: «Ատլանտիդա» բառի առաջին երկու տառը «Արարատ» բառի համառոտագրությունն է՝ քարի վրա ամբողջը չես հատի, «լանտ»-ը «լանդ»-ի փոփոխված ձևն է, որը բազմաթիվ լեզուներում նշանակում է «երկիր», «իդա»-ն հունական վերջնածանցն է: Այսինքն՝ գործ ունենք Արարատյան երկրի օտար անվանման հետ:

Այնուհետև բանախոսը ներկայացրեց հանդիսության գլխավոր առիթին վերաբերող տեսությունը, ըստ որի՝ բոլոր մարդիկ հայերից են առաջացել. սա նույնպես, դատելով լսարանի արձագանքից, նրան ծանոթ էր: Հայերի մեջ կան թե՛ թուխ, թե՛ սպիտակ մաշկով մարդիկ, բայց այն, որ բոլոր ազգերին նրանք ծնունդ տված լինեն, ինձ մի պահ անհամոզիչ թվաց: «Կան վայ-գիտնականներ (նրանց երեւի համամիտ են նույնիսկ ձեզնից ոմանք), որ մինչև այսօր էլ կասկածում են, թե կարմրամորթները կամ սեւամորթները մեզնից չեն առաջացել, քանի որ ամեն մի այլ մարդաբանական տիպ մեր ժողովրդի մեջ կա. նայեք թեկուզ ձեր շուրջը, կարծես մոքերս կարդալով՝ ազդարարեց գիտնականը: Սակայն հեռավոր ժամանակներում, երբ մարդիկ չեն թաքցրել իրենց ապրումները, անշուշտ, նրանք հաճախ ամոթից շիկնել են կամ, ինչպես այսօր էլ պահպանվել է արտահայտությունը մեր խոսակցական լեզվում, կարմրել են: Ամենաանկեղծների դեմքին այդ գույնը դարձել է տիրապետող: Ի վերջո մեր ամոթխած եղբայրները որոշել են ապրել աչքից հնարավորին չափ հեռու որեւէ տեղում եւ գաղթել են Ամերիկա: Առայսօր էլ այդպես չէ՞: Հայաստանում են մնում նրանք, ում երեսն ավելի պինդ է...

Թերահավատներն ավելի ամուր են համարում իրենց դիրքերը սեւամորթների հարցում: Բայց նրանց տհաճ անակնկալ է սպասում: Ի՞նչ պետք է ասեն, օրինակ, հայկական հինավուրց ասացվածքի մասին, թե՛ ուզողի մի երեսն է սեւ, չտվողի՝ երկու: Ի՞նչ եղան այն բազմաթիվ մարդիկ, ումից ինչ-որ բան են ուզել, եւ նրանք չեն տվել: Չէ՞ որ նրանց երկու երեսն էլ սեւացել է: Կա սխալ, հակագիտական տեսակետ, թե նրանք ժլատ են

եղել: Ըստ ամենայնի, նրանք պարզապես ոչինչ չեն ունեցել տալու: Բնական սեգրեգացիայի արդյունքում այսպիսիները միավորվել են եւ տեղաշարժվել դեպի հարավ, դեպի հարավի բերրի հողերը, ուր տարվա բոլոր եղանակներին հնարավոր է կերակրվել բնության բարիքներով, ուր կլոր տարին տաք է՝ հագուստի կարիք չկա: Վերջին հանգամանքը նպաստել է, որ նրանք արեւառվեն այն աստիճան, որ ժամանակի ընթացքում վերանա սեւ դեմքերի ու սպիտակ մարմինների տարբերությունը: Ինչ վերաբերում է մեկ երեսը սեւ մարդկանց ցեղախմբին՝ ուզողների տեսակին, բավարար չափով չի հիմնավորվում այն վարկածը, թե դրանք արվեստագետներն են, քանի որ, գոնե այսօր, արտաքուստ չեն տարբերվում ուրիշներից... Կարծում ենք, որ գիտության մատենագրքի այդ սպիտակ էջը դեռ սպասում է լրացվելու ակնթարթին: Այս տեսակի հետքերը կգտնվեն՝ լինի հնագիտական շերտերից մեկում, թե բնության որեւէ կուսական անկյունում, որը հրաշքով թաքուն է մնացել քաղաքակրթության ամենատես աչքից: Բավական է հիշել առասպելական համարվող Տրոյայի հայտնագործման պատմությունը»:

Սրճարանի հեռուստացույցով ինչ-որ ֆիլմ էր սկսվում: Ֆրանսիական էր՝ Մարտինը սիրում էր այդպիսիք եւ մի պահ շեղվեց՝ կենտրոնանալով մեծ էկրանի վրա: Առաջին մեկ-երկու րոպեի ընթացքում միայն կնոջ ոտքեր էին ցույց տալիս: Դրանք մեքենայից իջան, մոտեցան տան դռանը, մտան միջանցք, խոհանոց, բազմոցին նստելուց հետո աջը ձախի վրա բարձրացավ եւ այլն: Կարծես հին՝ Դիսնեյի մուլտերից լիներ, բայց առանց կենդանիների՝ Թոմի ու Ջերիի:

- Դեմ չե՞ք, որ մեր խմիչքները կրկնեն,- հարցրի սեղանակիցներիս:

Չգիտեմ, թե իմ բացակայությամբ ինչ էր ասել Մարտինին Աննան, բայց երբ նորից զբաղեցրի աթոռս, նա կարմրելով դիմեց ինձ.

- Ների՛ր, Պոլ, ես վերապատմում եմ այն, ինչ ինձ համար թարգմանեցին:

Իմ մտքով չէր էլ անցել նեղանալ նրանից. չափից ավելի երկար էինք ընկերություն արել, որ կասկածեի, թե նա ընդունակ է ռասայական խտրականության: Առավել եւս բացառված էր, որ միտումնավոր պատմեր իմ ցեղակիցների առաջացման այդ անհեթեթ վարկածը, քանի որ կար սեւամորթ լինելուցս ավելի նուրբ հանգամանք: Աննան, որի մաշկը բաց շոկոլադագույն էր, իսկ աչքերը՝ կապույտ. մոր կողմից սեւամորթ էր: Մարտինը նրա ներկայությամբ նույնիսկ չէր հայիոյում, ինչը լրագրողական միջավայրում սովորական բան էր, ուր մնաց ցեղային խտրականության որեւէ նշույլ ցուցաբերեր: Եւ ճիշտ էլ անում էր, որ չէր հայիոյում. դա չէր սագում նրա մանկական դեմքին, որը երիզվում էր զուտ անգլիական սանրվածքով կտրված շագանակագույն խոպոպներով:

Ես թիթիացրի Մարտինի ուսին.

- Դու էլ սրտիդ չառնես, բայց դատելով այդ տեսությունից՝ սպիտակների մաշկի գույնը չի փոխվել, քանի որ ո՛չ որեւէ բան ուզել են, ո՛չ էլ՝ տվել:

Նա ակնհայտորեն մտադրվեց ինչ-որ բան ասել, բայց երեւի բավարար սրամիտ պատասխան գլուխը չեկավ:

- Բացի ամբողջ աշխարհին տիրելուց,- ավարտեցի ես:

- Ես քեզ սիրում եմ, Պոլ...- ասաց Աննան:

Սիրտս կծկվեց: Միայն թե «սիրում եմ»-ը Աննայի շուրթերից հնչեց այնպես, ինչպես միայն նա էր կարողանում արտաբերել՝ շատ ընկերաբար. իսկական սիրո ոչ մի երանգ չէր պարունակում: Ավելին, այդ առաջաբանով նախապատրաստում էր իր անհամաձայնությունը ինձ հետ՝ այն մեղմելով հաղորդավարական հմայիչ ժպիտով, որը պաշտում էին «Նյու Յորք – 1» ավիքի հեռուստադիտողները:

- ...Բայց հիմա դու՛ կարող ես վիրավորել Մարտինին, որին ես նույնպես սիրում եմ: Ավելի լավ է՝ թողնես, որ շարունակի պատմությունը:

5.

- Մենք կանգնած էինք այրող արեւի տակ: «Նա պատմաբան չէ, որ չհավատաք,- բանախոսի տեսությունը մեկնաբանեց իմ նոր ծանոթը՝ նախկին լրագրող, ինչպես պարզվեց,,- ռադիոֆիզիկոս է, ակադեմիկոս»:
Նրա խմածության ու թերի անզլերենի պատճառով դժվարանում էի կռահել լո՞ւրջ էր խոսում, թե՞ ոչ... Ես հայացքով ստվեր էի փնտրում, որ ապաստանեի, երբ հայտնեց, որ քիչ հեռու իրենց վրանն է, որ նախորդ օրն են ընկերների հետ խփել՝ առանց իմանալու, որ լճի այս ամայի ափին նման բազմություն է կուտակվելու՝ կարող եմ հյուրընկալվել, երբ ճառերից հագնեամ: Նա ցույց տվեց մի քանի հարյուր յարդ հեռու գտնվող խունացած վրանը, որի կողքին թերեւս իրենից էլ տարիքով մեծ մի քանի կին ու տղամարդ էին նստած ճամփորդական սեղանի շուրջը՝ մենավոր ծառի տակ: Նրա հրավերն ինձ գայթակղեց, բայց այդ պահին տեսա, որ միաժամանակ մի քանի կողմից ինձ են մոտենում մեր խմբի թարգմանիչները: Թաքնվելու ճար չկար: Ինքս էլ հստակ չպատկերացնելով, չգիտեմ թե ինչո՞ւ՝ երբեմնի լրագրողին առաջարկեցի հանդիպել երեկոյան՝ միասին վիսկի խմելու: Նա զարմացավ, թե՛ արածը մի բան չէր, ուժը պատածի չափով մի քանի նախադասություն է թարգմանել անզլերեն, բայց երբ պնդեցի, ընդունեց հրավերս՝ հնարավոր համարելով, որ երեկոյան արդեն Երեւանում լինի: Հարցրեց, թե գիտե՞մ արդյոք մետրոյի «Երիտասարդական» կայարանը: Ժամանակ չկար, որ խնդրեի բացատրել. ստեցի, թե գիտեմ: Ասաց, որ մետրոյից ոչ հեռու գետնից դուրս եկող երկու ձեռքի արծան կա զբոսայգում: Եթե այնտեղ հանդիպենք, շուրջը բազմաթիվ էժան սրճարաններ կան, կարող ենք դրանցից մեկում նստել: Պայմանավորվեցինք՝ ժամը յոթին, հետո ես արագ քաշվեցի մի կողմ, որ թարգմանիչները մեզ միասին չտեսնեն: Նրանց հետ բարձրացա բլրի լանջը:

Ճառերը շարունակվեցին եւս մի քանի ժամ: Հաճախ հիշատակվում էր մի զուտ հայկական երեւոյթ՝ քարից հաց քամելը: Եթե նկատի ունենանք, որ այդ տեխնոլոգիան կիրառվել է դարեր, քարի բավականին մեծ պաշար դեռ մնացել էր երկրում: Մինչ հանդիսավոր արարողությունն ընթանում էր, ինձ ծանոթացրին մի գիտնականի հետ, որը հարցրեց, թե արդյոք չէի՞ ուզենա ներդրում անել այնպիսի նոր ու հեղափոխական արտադրության մեջ, ինչպիսին քարից յուղ, այսինքն՝ նավթ, քամելն է: Նավթը, մի շարք այլ լեզուների նման, բուն հայերեն բառով հնչում է որպես քարի յուղ՝ «քարյուղ»: Գիտնականը պնդում էր, որ հաջող փորձեր է կատարել արհեստական ճանապարհով ստանալու այն, ինչ բնության մեջ

ինքնաբերաբար է կատարվում: Այնուհետև մի քանի ուրիշներ ջանացին ինձ գայթակղել հայկական զուլալ աղբյուրների ջուրն ու լեռնային առողջարար օդը խողովակաշարերով Միացյալ Նահանգներ հասցնելու գաղափարով: Նրանց չվշտացնելու համար ես խոստացա մտածել:

Ես պատկերացրի Մարտինի ներդրման չափը... Նա վարկով մի թանկ տուն էր գնել, որի պատճառով ամսական այնքան մեծ տոկոս էր տալիս աշխատավարձից, որ ժամանակ առ ժամանակ ինձանից պարտք էր վերցնում: Երբեմն նա ստիպված էր այնքան խնայող լինել, որ իր սիրած մրգային յոգուրտից օրական տասնհինգի փոխարեն տասն էր ուտում:

- Քիչ անց ելույթ ունեցավ նաև Հայաստանի Նախագահը, որը խոսեց քարից յուղ քամելու, հայկական զուլալ աղբյուրների ջուրն ու լեռնային առողջարար օդը խողովակաշարերով Միացյալ Նահանգներ հասցնելու նոր հեռանկարների մասին, որոնց շնորհիվ հազարավոր նոր աշխատատեղեր կբացվեն: Այդ ընթացքում նա ժամանակ առ ժամանակ խրախուսական հայացքներ էր ձգում իմ կողմը, իսկ հավաքվածները ծափահարում էին:

...Հետո հյուրասիրություն սկսվեց: Բացօթյա երկար ու ճոխ սեղան էին գցել: Հանդիսությանը եկածների մի մասը հեռվում կանգնած նայում էր խնջույքի սեղանի կողմը: Ես տպավորություն ստացա, որ նրանք քաղցած էին:

Ես քիչ խմեցի, որքան էլ պնդում էին, որ չհրաժարվեմ, եւ գովում հայրենական կոնյակն ու գինին, գլխացավս դեռ զգացնել էր տալիս իրեն: Ի դեպ, տանտերերից համարյա բոլորը ռուսական օդի էին խմում:

Բազմաթիվ կենացներ բարձրացրին հանուն երկրի բարօրության: Ճիշտ է, Հայաստանի փոխարեն ասում էին Ավետյաց երկիր՝ վկայակոչելով Աստվածաշունչը, ըստ որի՝ դրախտն այստեղ է գտնվել: Ես, սովորությանս համաձայն, նախքան մեկնելս բավական շատ գրականություն էի կարդացել Հայաստանի մասին: Իսկապես այդպիսի վարկած կար, նաև հին քարտեզների էի հանդիպել՝ նույն տեսակետի վրա խարսխված, բայց խոսքը բոլոր դեպքերում Միջագետքի մասին էր, որի մի մասն ինչ-որ ժամանակ իրոք պատկանել է հայերին: Հակառակ այն բանին, որ շարունակ հղումներ էին անում իրենց պատմությանը, ամեն երկրորդը կենացն ավարտվում էր կոչով, թե պարզենք՝ «Ո՞վ ենք մենք, որտեղի՞ց ենք գալիս եւ ո՞ւր ենք գնում»: Կողքիս նստածները զուգահեռաբար ինձ ներկայացնում էին, թե ինչքան մեծ է հայ ազգի վաստակը՝ քրիստոնեական արժեքների հաստատման գործում: Նրանք ակնկալում էին, որ, Ամերիկա վերադառնալով, ես կպաշտպանեմ Հայաստանի՝ աշխարհում առաջինը քրիստոնեություն ընդունած պետության դատը... առանց վայրկյան իսկ մտքներով անցկացնելու, թե միգուցե ես քրիստոնյա չեմ՝ չէ՞ որ Նյու Յորքի սպիտակ բնակչության կեսը հրեա է: Առանց իմանալու իրականությունը՝ այն, որ մորս կողմից հրեա եմ եւ ինքս կիսված եմ այդ երկու քաղաքակրթությունների միջեւ... Ի վերջո, հրեաները պակաս չեն հալածվել քրիստոնյաների կողմից, քան հայերը՝ մուսուլմանների:

Ոմանք սկսեցին հայդուկային երգեր երգել «շուն ոսոխի» դեմ տարած հաղթանակների մասին: Ավելի շատ խմելուց հետո երգում էին նույն այդ թշնամիների երգերը՝ գիտեք, Թուրքիայում եղել են, նրանց մուղամները, ժողովրդական երաժշտությունը ճանաչում են: Ի դեպ,

թուրքական երգերի հայերեն կատարումներ կարող էիր լսել նաև փողոցում, նույնիսկ՝ հեռուստատեսությամբ:

Խնջույքը երկարում էր՝ հարցրեցի, թե երբ ենք վերադառնալու Երեւան: Ասացին, որ յոթն անց կես պետք է Օպերայի շենքում տոնական համերգի ներկա լինենք, բայց եթե մի փոքր ուշանանք, դժբախտություն չէ՝ առանց մեզ չեն սկսի: Խնդրեցի ինձ հասցնել Երեւան: Առաջարկեցին սպասել եւ մյուսների հետ ճամփա ընկնել: Հիշեցրի, որ պետք է աշխատեմ հոդվածիս վրա՝ թարմ տպավորություններս գրառելով: Թարգմանիչս համաձայնեց գնալ պարզելու, թե հնարավո՞ր է արդյոք, որ մեզ ավելի վաղ տրամադրվի ավտոմեքենա: Որոշ ժամանակ անց եկավ դրական պատասխանով: Ճանապարհին նա հետաքրքրվեց, թե ի՞նչ են գրելու, ի՞նչ ծավալ կունենա նյութը: Ասացի, որ բովանդակությունը պատմելու սովորություն չունեմ՝ թող լինի անակնկալ, իսկ ծավալի շուրջ հյուրանոցից զանգելու ու խորհրդակցելու եմ խմբագրիս հետ: Նա կասկած հայտնեց, որ հյուրանոցից կարողանամ զանգել Ամերիկա. քաղաքի կենտրոնում հեռախոսի գծերի վերանորոգում է: - Այդ դեպքում,- առաջարկեցի ես,- Երեւանում կանգնենք որեւէ խանութի մոտ, որպեսզի նոր տեսախոս գնեն: Ասաց, որ տեսախոսը, այսինքն՝ սարքը, խնդիր չէ, բայց քարտ չեմ կարող ձեռք բերել, որովհետեւ մեծ հերթ կա, հազարավոր մարդիկ են ցուցակագրված: Խոստովանեց, որ կապն առհասարակ այստեղ զգվելի է: Բայց դա հայերի մեղքը չէ, դեռ անցած հազարամյակից հեռահաղորդակցության մենաշնորհը մի հունական ընկերության է պատկանում: Կառավարությունը, բնակչության նման, խիստ դժգոհ է, նախարարները քննադատում են ընկերությանը, անպատվում վերջին բառերով: Միայն սեռական բնույթի հայիոյանքներ չեն տալիս, մնացած ամեն ինչ ասում են... Բայց արդյունքն առայժմ մխիթարական չէ: Որպես հեռահաղորդակցության ոլորտի զարգացումը տապալելու, հարյուրավոր միլիոն դոլարների ներդրումների պարտավորությունը չկատարելու պատիժ, կառավարությունը վերջերս ընկերությանը ստիպել է հերթական անգամ երկարացնել մենաշնորհի պայմանագիրը, որպեսզի հույները վերացնեն իրենց թույլ տված սխալները, ի վերջո սթափվեն: Սրանք էլ կարծես թե սկսել են իրենց կողմից բարի կամքի որոշ դրսեւորումներ ցուցաբերել: Հեռախոսային ցանցում նորամուծություններ են կատարել: Այնտեղ ծածկագրում են որոշակի մարդու ազգանուն եւ հայիոյական արտահայտություններ: Հենց որ ազգանունն ու արտահայտությունները միաժամանակ արտասանվում են, հեռախոսը երկար ժամանակով անջատվում է: Այդպես բաժանորդներին ստիպում են բարեկիրթ լինել հեռախոսից օգտվելիս: Առայժմ, փորձնական կարգով, երկրի մի քանի ղեկավարների անուն-ազգանուն են ծածկագրել: Սկզբում հեռախոսները զանգվածայնորեն անջատվել են, բայց, տեսնելով, թե ինչպես են իրենց աննրբանկատության պատճառով զրկվում ամենասովորական ներքաղաքային հեռախոսակապից, մարդիկ հետզհետե յուրացրել են լավ վարվեցողության այս մի վարքականոնը: Ընկերությունը նաև անվճար է դարձրել «Գործուն գղջման հեռախոսը», որով մարդիկ զանգահարում ու զղջում են իրենց կատարած այնպիսի մեղքերի համար, որոնց համար դեռ դատական հետապնդման չեն ենթարկվել կամ նույնիսկ չեն գործել:

Սրճարանի հեռուստաէկրանին մի պահ փայլատակեց Բրիթնի Սփիրսը: Դա նորից շեղեց Մարտինի ուշադրությունը: Ինձ ապշեցնում էր, թե ինչպես կարող էր նրան դուր գալ եւ Աննան՝ լուրջ, ուղղամիտ, հանգիստ ու ազնիվ դեմքով, թե՛ քառասուն տարեկանների կուռք Բրիթնին, որի հագինը միայն պայմանականորեն կարելի էր զգեստ կոչել:

- Կարուձեւի համար նախատեսված մի քանի գունավոր թելն օգտագործել է ոչ ըստ նշանակության,- ասացի ես:

Մարտինը բարձրացրեց հոնքերը.

- Կանացի մարմնի բարեմասնությունները քեզ այլեւս դուր չե՞ն գալիս:

- Դուր գալը՝ գալիս են, բայց նա սթրիփ-բարերի գործին է խփում: Մենակ չէ, իհարկե, այդ բանում, բայց աղջիկը մոռանում է, որ վաղուց քսան տարեկան չէ,- ասացի ես: - Իսկ քեզ պետք է Ֆրեյդին վերընթերցել. Բրիթնին քեզանից մեծ կլինի առնվազն տասը տարի... Չհաշված որ՝ արդեն պետք է անգիր իմանալիք նրա բարեմասնությունները:

Աննային երեւի լրիվ կլանել էր Հայաստանի թեման, որ հերթական հարցով Մարտինին փրկեց իմ ձանկերից.

- Ինչ որ ճշմարտանման բաներ ասել են քեզ, բայց հավատալս չի գալիս, որ աղքատ երկրում կարող է տեսախոսի հերթ լինել:

- Դա շատ լավ հարց է,- ասաց Մարտինը:

- Դու իրո՞ք հակասություն չես տեսնում այդտեղ,- նեղացավ Աննան:

- Իսկապես շատ լավ հարց է, չեմ կատակում,- կրկնեց Մարտինը: - Ես դեռ նախորդ օրերին էի ուշադրություն դարձրել, որ երիտասարդների մեծամասնությունը տեսախոս ունի: Դա նույնիսկ փողոցում էր նկատելի: Հայերը պարզապես մոլուցք ունեն նոր տեխնոլոգիաների եւ կրթության հանդեպ: Նույն երիտասարդները, բոլորն անխտիր, սովորում են համալսարաններում, ինչը նույնպես հիմնականում վճարովի է: Դիպլոմը, պարզ է, հարկավոր է լավ աշխատանք ձարելու համար, բայց եթե բոլորն ունեն դրանից, իսկ գիտելիքներին ու գնահատականներին ոչ ոք չի նայում, էլ ինչ իմաստ ունի այդ մրցավազքը: Ավելի ճիշտ չէ՞ր լինի, որ ընդհանուր պայմանավորվածությամբ բոլորը բավարարվեին դպրոցական կրթությամբ:

6.

- Երեւան հագիվ մտած՝ ընկանք խցանման մեջ: Տասնհինգ-քսան թույլ անշարժ կանգնած էինք: Իմ ուղեկիցներն անհանգստության նշաններ ցույց չէին տալիս: Ինձ չէր թվում, որ Երեւանն այնքան մեծ է, որ այնտեղ խցանումներ լինեին: Հետո մենք Ամերիկայում սովոր ենք, որ քաղաք մտնող մայրուղիներում խցանումներ լինեն առավոտյան, երբ մարդիկ աշխատանքի են գնում քաղաքամերձ վայրերի իրենց տներից, կամ երեկոյան, երբ բոլորը վերադառնում են: Թարգմանիչս ասաց, որ խցանումը բնորոշ չէ մայրաքաղաքին: Կա՛մ վթար է տեղի ունեցել, կա՛մ լուսակիրներն են ինչ-որ պատճառով անջատվել, եւ երթեւեկությունը ոստիկաններն են կարգավորում: Մոտենում էր ժամը վեցը: Ես չկարողացա համբերել. իջա, որ իմանամ՝ ինչ է պատահել: Հարյուր յարդից ավելի քայլելուց հետո տեսա, որ փողոցի մեջտեղում երկուական թանկարժեք ջիպ է կանգնած երկու

կողմից, ջահել վարորդները, սափրած գլուխները պատուհանից հանած, խոսում են իրար հետ: Հետո նրանք իջան մեքենաներից, համբուրվեցին, նորից դեկին նստեցին եւ շարժվեցին: Խցանումը բացվեց: Երբ մեր մեքենան ինձ վերցրեց, ես նկարագրեցի տեսածս՝ խնդրելով մեկնաբանել: Թարգմանիչս բացատրեց, որ երիտասարդները հավանաբար երկար ժամանակ մի քանի օր, իրար տեսած չեն եղել եւ կանգնել են իրարից կարոտներն առնելու: Դա նախատեսված է օրենքով, որի ընդունմամբ կանխվել են հարյուրավոր վիճաբանություններ, ծեծկռտուքներ, դանակահարություններ ու սպանություններ: Բանն այն է, որ երկար ժամանակ իրար չտեսած երիտասարդները գրգռված են լինում, կարող են հայիոյել, զենք քաշել իրենց զրույցը խանգարողների վրա... Առաջ էլ շատ վարորդներ գիտեին, որ այդ պահերին ավելի լավ է չմիջամտել, իսկ եթե վեճի մեջ մտնես, կռիվ ծագի, ու դու նույնիսկ հաղթես, մեկ էլ տեսար պարզվի, որ այդ ընթացքում պատահաբար զազրախոսել ես ոչ միայն երիտասարդին, այլև նրա հորը, որը կարելի էր պաշտոնյա է, կամ եթե թիկնապահ է՝ «տիրոջը», որոնց ինքնասիրությունն օրենքը պաշտպանում է իր ամբողջ ուժով: Այդ դեպքում գործուն զղջումն էլ չէր օգնելու... Այնուամենայնիվ, ոմանք չէին դիմանում դիտողություն անելու գայթակղությանը, ինչը հաճախ ողբերգական հետեւանքներ էր ունենում նրանց համար:

Հազիվ անցանք Երեւանի Ավան կոչվող արվարձանը, երբ մեքենաները նորից կանգնեցին:

Աստիճանաբար ինձ լքում էր հույսը, թե ժամանակ ու հնարավորություն կլինի հանդիպել իշխանությունից անկախ որեւէ մեկի հետ եւ ձեռք բերել տեղեկությունները, որոնց վերաբերյալ միայն աղոտ ենթադրություններ ունեի: Հարցրի, թե արդյո՞ք հնարավոր է որեւէ ընդդիմադիր թերթի խմբագրություն այցելել: - Անշուշտ,- եղավ պատասխանը,- բայց խմբագրությունները փակ են. բոլոր թերթերը, ընդդիմադիր են, թե ոչ, ամառը մի քանի շաբաթով արձակուրդ են գնում: Թեեւ, եթե նույնիսկ արձակուրդում չլինեին, հեշտությամբ չէր հաջողվելու խմբագրություններ ներթափանցել, քանի որ դրանք, հայկական ավանդական հյուրասիրությանը հակառակ, ճաղապատ դռներով ու լուսամուտներով մեկուսացած են ժողովրդից՝ իբր հարձակումներից վախենալով: Եւ դա՝ հակառակ այն բանին, որ իշխանությունն ընդդիմադիր մամուլի գործունեությանը զարկ տալու համար հաճախ ինքն է կազմակերպված ձեռով գնում ամբողջ տպաքանակը, հատկապես՝ երբ սուր, տաղանդավոր հոդվածներ են հրապարակում: Կարծիք կա, թերեւս ոչ անհիմն, որ ընդդիմադիր թերթերը չարաշահում են այդ հոգատարությունը, ազահություն ցուցաբերում: Ասենք, նախօրոք ազդ տպագրելով, թե ինչ-որ բարձր պաշտոնյայի ստվերային գործունեությունը բացահայտող տեղեկատվություն են հրապարակելու կամ մտադիր են իրենց ընթերցողների շրջանում նախնական ընտրություն անցկացնել, որ պարզեն, թե քաղաքական գործիչներից ով ինչ վարկանիշ ունի իրականում, հետո տվյալ համարը լույս են ընծայում կրկնակի տպաքանակով, եւ այդ պաշտոնյան կամ իշխանության որեւէ կառույց գնում է թերթի բոլոր օրինակները»:

...Տասնհինգ րոպեից խցանումը վերացավ, բայց մի քանի րոպե անց, երբ անցել էինք Բուսաբանական այգին, «Ջրաշխարհ» կոչվող հանգստի վայրը, Կենդանաբանական այգին (դրանցից յուրաքանչյուրն ինձ առաջարկվում էր շրջել ու գոնե թռուցիկ ծանոթանալ, բայց ես մերժում էի), կրկնվեց նույնը՝ կանգնեցինք: Նայեցի ժամացույցիս՝ տեղի ժամանակով 18.38 էր:

- Ի՞նչ պատահեց, էլի իրար կարոտած ջահելներ՞ր են հանդիպել,- հարցրի ես:

- Ըստ երեւոյթին:

Ուրեմն, լավագույն դեպքում յոթի կողմերը կհասնեի հյուրանոց, որտեղից, Աստված գիտե, կհաջողվե՞ր աննկատ դուրս պրծնել: Վատագույն դեպքում քաղաքի կենտրոնում կլինեինք տոնական համերգի սկսվելուն մոտ, եւ ինձ միանգամից քարշ կտային այնտեղ: Մինչ ես մտմտում էի, թե ինչ կարելի է նախածեռնել, հանկարծ թարգմանիչն ասաց.

- Իմիջիայլոց, ես ողջունում եմ, որ երկար ականջ չդրեցիք այն մոռուքավորին: Նա նախկինում հայտնի լրագրող էր, բայց իրեն տվեց հարբեցողության ու կործանվեց. համոզված եմ, որ չարախոսությունների հեղեղ է տեղացել մեր իշխանությունների հասցեին:

Ես մինչեւ այդ պահը միամտաբար համոզված էի, որ մեր գրույցը գաղտնի է մնացել ուղեկիցներիցս:

- Ես կորցրել էի ձեզ բազմության մեջ, եւ նա պարզապես ինձ համար թարգմանում էր ակադեմիկոսի ելույթը: Ուրիշ ոչինչ չի ասել:

- Խոհեմ է վարվել: Իր կծու լեզվի ու արկածախնդրության պատճառով նա այնպիսի սկանդալների մեջ է ընկել, որ եթե մի փոքր մասն էլ ձեզ պատմեմ, կափսոսաք, որ հետը շփվել էք: Իր բախտից թողեց լրագրությունը, հակառակ դեպքում այնքան թշնամիներ էր ուներ քաղաքական ու տնտեսական տարբեր խմբավորումներում, որ դժվար թե մինչեւ հիմա ողջ մնար:

Ես համարյա չէի լսում նրան: Մի բան էր ուրախալի, որ մոռուքավորը հայտնի մարդ է եղել նախկինում: Անկախ ինձանից ճիշտ էի վարվել՝ պայմանավորվելով հետը հանդիպել: Դա հույս էր ներշնչում, որ նրա միջոցով կարող էի Ջորջի հետքը գտնել...

Նորից իմ համբերությունն առաջինը սպառվեց, ու իջա մեքենայից՝ պարզելու խցանման պատճառը: Նորից օրհավեր էին փակել երթևեկությունը: Նախորդ անգամ դեմքերին ուշադիր չէի նայել, բայց վարորդներն էլի սափրած գլուխներով ու հաստ վզերով էին՝ ինձ մինչեւ իսկ թվաց, թե նույն ջահելներն էին, որոնք՝ դեռ կարոտը չէին առել իրարից:

Ես շրջվեցի հետ, բայց մի քանի քայլից կանգ առա: Ի՞նչ էր հետեւելու, եթե նորից նստեի մեքենան: Անիմաստ սպասում եւ տեղական մտածողությանն ու առանձնահատկություններին հարմարեցված օրենսդրության նոր գովերգումը... Արդեն հեռու չէինք քաղաքի կենտրոնից. վճռեցի ոտքով շարունակել ճանապարհը: Բայց եթե խցանումը բացվեր, մեր մեքենան կհասներ ինձ ու որեւէ պատրվակով կստիպեին նստել: Ես անցա հակառակ մայթն ու սկսեցի վազել: Հազիվ էի շրջադարձից թեքվել, երբ խցանումը բացվեց՝ կարծես ի հեճուկս ինձ: Մայթը բոլորովին դատարկ էր՝ նորից վտանգ կար, որ մեքենայի միջից ինձ կնկատեն: Պետք էր շտապ կողմնորոշվել: Չախ կողմից մի ջրանցք թե գետակ էր՝ բազալտե բարձր

պատերով: Առանց երկար-բարակ մտածելու ցատկեցի նրա մեջ: Ուրքս ցավեցրի, բայց ոչ այնքան, որ չկարողանայի քայլել: Գետակը սարսափելի կեղտոտ էր, բայց քանի որ նաեւ ծանծաղ էր, ջրից դուրս ցցված մասերին ցատկոտելով՝ հիմնականում խուսափում էի թրջվելուց: Ճիշտ է, դա չօգնեց, որ անգինայից խուսափեմ...

Մարտինն աջ ձեռքով բռնեց կոկորդը եւ ցուցամատով ու բութով մի քանի անգամ տրորեց գեղձերը կզակի տակ:

7.

- Մի հարյուր յարդ «գետակիս» հետ միասին անցնելով՝ հասա մի կամրջի, որի վրայով մեքենաների մեծ հոսք էր անցնում: Որեւէ տեղ աստիճաններ չէին երեւում, որ կարողանայի բարձրանալ: Եւս քառասուն-հիսուն յարդ քայլելով՝ տեսա, որ մի քանի երիտասարդ մոտեցել են քարե պարսպին ու ինձ են նայում: Հարցրեցի, թե քաղաքի ո՞ր մասում եմ: Անգլերեն խոսում էին, ինձ հայտնեցին, որ ձախ կողմումս Երեւանի պետական համալսարանն է, ռոմանագերմանական լեզուների մասնաշենքը, որի ուսանողներն են իրենք, իսկ աջում՝ Հայաստանի Հանրապետության Ոստիկանությունը: Նրանք առաջարկեցին օգնել ինձ բարձրանալ, բայց նախ պարզ չէր, թե ինչպե՞ս էին դա անելու, ապա ինձ չգրավեց ոստիկանության անմիջական մոտակայքում թափառելու հեռանկարը: Շնորհակալություն հայտնեցի ու շարունակեցի քայլել: «Իսկ դուք ի՞նչ եք անում Գետառում», - ձայն տվեցին ուսանողները: «Ձբոսնում եմ», - գորացի ես: «Դուք ամերիկացի՞ եք»: «Ամերիկացի եմ»: «Երեւում է: Միայն ազատ մարդու մտքով կանցներ Գետառում զբոսնել: Մենք այսքան տարի է ապրում ենք Երեւանում, ոչ մի անգամ չենք փորձել»: Երեւի իշխանություններից էլ ոչ ոք չէր փորձել. գետակում այսուայնտեղ ամնետների մռութներ էին հայտնվում-կորչում, եւ դա ուսանողներին նույնքան տեսանելի էր, ինչքան՝ ինձ, գումարած՝ գարշահոտությունը: Իմաստ կա՞ր, որ ես էլ իմ կողմից որեւէ բան ավելացնեի նրանց պատրանքները խորտակելու համար :

Եւս հարյուր յարդի չափ Գետառում ոստոստալուց հետո նկատեցի ավից գարմանքով ինձ նայող մի անցորդի: Նորից հարցրեցի գտնվելուս տեղի մասին: Ասաց, որ ձախ կողմից զբոսայգի է, աջ կողմից՝ Ազգային անվտանգության ծառայությունը, Ոստիկանության մայրաքաղաքային վարչությունը, ապա՝ Ռազմական ոստիկանությունը: Ծաղրո՞ւմ էր ինձ, ի՞նչ է: Բայց ինչո՞ւ պետք է հենց այդ կերպ ծաղրեր: Շատ չէի անցել, երբ հանդիպեցի գետակի մեջ տնկած երկու մետաղյա սյուների, որոնք մեծ, խունացած վահանակ էին պահում: Բոլոր խոշոր քաղաքների նման՝ այստեղ էլ այն քողարկում էր քարուքանդ տարածք ու ինչ-որ շինարարություն: Վահանակը գովազդային չէր, այլ պատկերում էր երկու երեխայի՝ կարճ ոտքերով ու մեծ գլուխներով, չնայած հայ երեխաները նորմալ ոտքեր ու գլուխներ ունեն: Նրանք թավուտ, սեւ անտառից էին դուրս գալիս... նոսր անտառներով ու ծառերի կողմից աղքատ Հայաստանում: Նկարի տակ մի քանի լեզվով մակագրություն կար՝ «Դեպի ապագա»: Հայտնի չէ, թե ինչո՞ւ էին հատկապես այդ երկուսը գնում ապագա: Կամ միգուցե Հենզելի ու Գրետելի հեքիա՞թն էր հիմք ծառայել

մտահղացման համար: Դատելով նրանից, որ վահանակը հին էր, հավանաբար երեխաներն այդպես էլ չէին կարողացել գտնել ապագա տանող ճանապարհը, երբ սեւ ուժերը կերել էին շաղ տված հացի փշուրները:

Ուտքերս սառչում էին թաց կոշիկներիս մեջ, ու ես որոշեցի դուրս գալ, ինչ էլ որ պատահի: Վահանակի հենասյան օգնությամբ մագլցեցի վեր: Սյանը մի քանի նոր սոսնձած թուղթ կար, որոնք հայերեն էին չհասկացա, բայց թռուցիկ էին հիշեցնում:

Երեւանում խմելու ջրի, ի դեպ՝ սառն ու համեղ ջուր է, անվճար ցայտադրյուրներ կան: Ոչ հեռու այդպիսին նկատելով՝ մոտեցա, ուտքից գլուխ լվացվեցի, նույնիսկ գուլպաներս ու կոշիկներս լվացի: Ժամը յոթն էր: Չգիտես ինչու՝ զգուշացա տաքսի նստելուց: Հարցրեցի մի քանի անցորդի, թե ինչպես կարելի է գնալ մետրոյի «Երիտասարդական» կայարան: Ցույց տվեցին երկու ճանապարհ. մեկը Գետառին գուգահեռ, այսինքն՝ ոստիկանական ու անվտանգության հաստատությունների կողքով էր բարձրանում՝ երրորդ խաչմերուկից պետք է թեքվեի ձախ, մյուսը հենց այն փողոցն էր՝ Թումանյանը, որի սկզբին ես այդ պահին կանգնած էի: Նրանով քայլելով՝ նույնպես երրորդ խաչմերուկից թեքվելու էի աջ, Աբովյան փողոց: Ես ընտրեցի երկրորդ տարբերակը: Աբովյան հազիվ մտած՝ հիշեցի, որ իմ հյուրանոցը, որի անունն էր «Յուրաքանչյուր»*, նույն այս փողոցում է: Հյուրանոցից էլ ճիշտ կլիներ խուսափել՝ ինձ այնտեղ ամպայման կփնտրեին: Հետ դարձա Թումանյան, շարունակեցի ճանապարհս մինչեւ հաջորդ խաչմերուկ, այնտեղից թեքվեցի աջ... Եւ վերջապես բախտս բերեց՝ երկու փողոց հատելուց հետո տեսա ոչ թե մետրոյի կայարանը, այլ հենց իրար հակված երկու ձեռքերի արձանը:

Ժամը յոթն անց էր քսան: Նայեցի չորս կողմս՝ մորուքավոր ծանոթս ոչ մի տեղ չկար: Ես սկսեցի աննպատակ դեսուդեն քայլել զբոսայգով..., եւ այստեղ նորից բախտս բերեց: Բավականին մեծ տարածության վրա նկատեցի մորուքավորի մեջքը. նա հեռանում էր՝ օրորվելով: Վազեցի ու հավասարվեցի նրան այն պահին, երբ պատրաստվում էր փողոցն անցնել: Ներողություն խնդրեցի, որ ուշացել եմ: Անմիջապես ուղղվեցինք մոտակա սրճարաններից մեկը, տեղավորվեցինք համեմատաբար մեկուսի սեղանի մոտ: Ինձ համար վիսկի պատվիրեցի, նա նախընտրեց տեղական գարեջուրը: Ցավոք, արդեն խմած էր, եթե չասեմ՝ հարբած: Հայերեն ինչ-որ բան ասաց, որը հետո թարգմանեց անգլերեն՝ բացատրելով, որ իրենց բանաստեղծ Չարենցի տողերն են.

- *Գիշերը ամբողջ՝ հիվանդ, խելագար,
Ես երազեցի արեւի մասին...*

Հետո կրկնեց նույն տողերը եւս մի քանի անգամ՝ հայերեն ու անգլերեն: Նրան այդ սեւեռումից շեղելու համար հարցրի, թե ի՞նչ է խորհրդանշում երկու ձեռքերի արձանը:

* Ըստ ամենայնի, Մարտինը նկատի ունի «Անի» հյուրանոցը, որի անգլերեն գրության ձեւերից մեկի՝ Any-ին, կարող է թարգմանվել «յուրաքանչյուր» (ծանոթագրությունը՝ հայերեն հրատ.):

- Իմ կարծիքով,- ասաց նա,- այնտեղ ջուրն է պակասում: Կուզենայի, որ արծանը գոնե նշանակեր՝ *ես լվանում եմ ձեռքերս*: Բայց ավելի բազմախորհուրդ է՝ *ձեռքը ձեռք է լվանում*:

- Ես սյունների վրա թռուցիկներ նկատեցի. դրանք ընդդիմությունն է փակցնում, ինչի՞ մասին են:

- Իշխանությունը, ընդդիմության դեմ: Ես էլ չէի կարծում, որ այդքան անվստահ են իրենց լրատվամիջոցների ազդեցությանը:

Մենք մի քանի բառ էլ փոխանակեցինք, որից հետո ես անցա ինձ տանջող թեմային.

- Կարո՞ղ եք ինձ օգնել գտնելու Ջորջին, նա «Նյու Յորք թայմսի» թղթակիցն է Հայաստանում: Ճանաչո՞ւմ եք նրան:

Հարբածությունն, այնուամենայնիվ, նրա զգոնությունը չէր բթացրել:

- Իսկ դուք ինչպե՞ս ինձ ներկայացաք Սեւանում, ես ճի՞շտ եմ հիշում, որ դուք նույնպես «Նյու Յորք թայմսից» եք:

- Այո:

- Կարո՞ղ եք որեւէ կերպ հաստատել, որ այդ թերթից եք:

Ես տվեցի այցետոմսս:

- Ես չգիտեմ, թե ինչո՞վ եմ նորից արժանացել անվտանգության ծառայությունների ուշադրությանը, որ արտասահմանցի գործակալ եմ ուղարկում ինձ մոտ:

- Ինչո՞ւ եմ գործակալ:

- Այդպիսի այցետոմսը կարող էիք սարքել որտեղ ասես՝ մի քանի րոպեում: Բայց դա չէ գլխավորը. ուզում եք, որ ես հավատա՞մ, թե ուրիշ հնարավորություն չունե՞ք Երեւանում ձեր գործընկերոջը որոնելու, քան իմ երբեմնի լրագրողիս օգնությո՞ւնը:

Ես նրան ցույց տվեցի նաեւ վկայականս եւ ինքս էլ նույն ակնկալիքով սպասեցի, այսինքն՝ ես էլ միամիտ չեմ: Նա ինձ տվեց մի այցեքարտ, որի նմանը երբեւէ չեմ տեսել՝ վրան միայն անուն-ազգանունն էր՝ Ջավեն Ավագյան, ուրիշ ոչինչ. ո՛չ կոչում, ո՛չ պաշտոն, ո՛չ տան կամ ինտերնետային հասցեներ, ո՛չ հեռախոս: Դա կարող էր նշանակել կամ այն, որ նա զրկված է այդ բոլորից, կամ՝ որ անուն-ազգանունն արդեն բավական է, ամեն ինչ ասում է: Ի վերջո, թերեւս ճիշտ կռահեցի ակնարկի իմաստը: Ես էի նրան ընտրել եւ այլ ելք չունեի, բացի վստահելուց... Նա հայացքը մեխել էր աչքերիս: Համարյա հակառակ իմ կամքի, խոստովանեցի, որ «Նյու Յորք թայմսի» կեղծ թղթակցի եմ փնտրում: Քանի որ նա չէր դադարում նայել, ես շարունակեցի.

- Ջորջն ինչ-որ ձեւով կապված է դատավարությունների ընթացքում մեղադրյալների «գործուն գղջման» հետ:

Նա լռեց որոշ ժամանակ, հետո ասաց.

- Հազիվ թե լավագույն օգնությունը կարողանամ ցուցաբերել ձեզ. ես լրագրությունից վաղուց հեռացել եմ, բավականաչափ հետաքրքրասեր էլ չեմ, այդ պատճառով տեղեկացված չեմ... Բայց իմ սերնդի լրագրողների մեջ կան երկու հոգի, որոնք բոլորի մասին գիտեն ամեն ինչ: Դուք հեռախոս ունե՞ք:

- Ոչ, կորցրել եմ,- ասացի ես:

Իմ պատասխանը տարակուսանք հարուցեց, բայց նա ինձ հարցեր չտվեց: Գրպանից հանեց ավտոմատ-հեռախոսի մի մաշված քարտ.

- Մի խոչընդոտ կարող է լինել: Թեև այդ երկուսն արդեն թոշակառու են, բայց ի բնե չեն սիրում իշխանությունների հետ հարաբերությունները փչացնել: Միաժամանակ, վստահ են, որ ափսոսում են, որ գիտելիքների իրենց շտեմարանն ըստ արժանվույն չի օգտագործվում: Ամեն ինչ կախված է այն բանից, թե այս պահին ինչ տրամադրության մեջ կբռնացնեն նրանց:

Նա գնաց մոտակա ավտոմատից գանգելու: Վերադառնալով՝ հուսադրեց ինձ.

- Բախտավոր աստղի տակ եք ծնվել. մեկը կտրուկ հրաժարվեց որեւէ տեղեկություն տալուց եւ ինձ էլ զգուշացրեց, որ հնարավորին չափ հեռու մնամ այս գործից, բայց մյուսը, նույն զգուշացումն անելով հանդերձ, խոստացավ, որ եթե տասնհինգ-քսան ընդհանուր գանգեմ, որոշ բաներ կսսի պայմանով, որ իր անունը չեմ հիշատակի ոչ մի երրորդ անձի մոտ:

Ես նրանից չհարցրի, թե ով է իր աղբյուրը... Եւ ինչպես տեսնում եք, նույնիսկ ձեր՝ իմ ընկերների առաջ խոսքս չեմ դրժում:

- Ո՛չ նրանց, ո՛չ էլ ձեր անունը չեմ գրի,- վստահեցրի նրան: - Մանավանդ որ,- ավելացրի,- ինչքան գիտեմ, աներեւակայելի սկանդալների մեջ եք խառնված եւ շատ խոցելի եք: Հավանաբար շատ մեղադրանքներ կան, որոնցից չեք կարող պաշտպանվել:

- Դուք՝ ամերիկացիներդ, իսկական պրոֆեսիոնալներ եք,- հոգոց հանեց նա, բայց եւ զգացողություն ունեցա, թե հեզնում է՝ աչքի տակով հետեւում էր, թե ինչպես կընդունեմ իր խոսքերը:- Բայց ես պաշտպանվելու մտադրություն չունեմ: Մի տասնյակ մեղք էլ ինքս կարող եմ թվարկել՝ դա ի՞նչ կփոխի: Նշանակելու է, որ ես պետք է դադարե՞մ ճշմարտությունը տեսնել ու բարձրաձայն ասել, եթե որեւէ մեկը հարկ համարի ինձանից հարցնել:

- Ես ոչինչ չեմ արել այդ տեղեկատվությունը հայթայթելու համար,- նրա անկեղծությունը փոխադարձեցի ես,- այն ինձ մատուցվել է՝ առանց մատու մատիս խփելու:

- Պարզ է, ուրեմն իշխանությունն է հոգացել,- ասաց նա:- Մեզ հետեւել են Սեւանում: Բացառված չէ, որ մեզ արբանյակից են նկարել:

- Հայկական արբանյակ՝ գոյություն ունի,- ապշեցի ես:

- Այո, վերջերս է արձակվել: Մայրաքաղաքից երեսունհինգ կիլոմետր հեռու հավաքվելու հնարավորություն շատերը չէ, որ ունեն, ինչի արդյունքում մարդիկ սկսել են փոքր խմբերով իրար հանդիպել: Իշխանությունը հայտարարում է, որ նման խմբերի անվտանգությունն ապահովելու համար արդեն ոստիկանության ուժերը չէին բավարարում, ուստի արբանյակ ձեռք բերելը կենսական անհրաժեշտություն էր:

8.

Նա նորից գնաց գանգելու: Հետ եկավ համարյա վազելով՝ որքան որ ի վիճակի էր:

- Ձեր Ջորջն այս պահին մեզանից ոչ շատ հեռու մի սրճարանում է:

Նա...

- Վեր կենանք,- առաջարկեցի ես,- մնացածը ճամփին կպատմեք: Ես ուզում եմ հանդիպել հետը:

Նա ուղքի վրա խմեց իր կիսատ գարեջուրն, ու մենք այգով շտապեցինք հետ՝ դեպի երկու ձեռքերի արծանը: Ճանապարհին պատմեց, որ ինձ հետաքրքրող մարդը սփյուռքահայ է, տարիներ առաջ Հայաստանում երկու կին է սպանել, ինչը դատարանը համարել է անհրաժեշտ ինքնապաշտպանություն: Նա գործուն զոջացել է եւ սկսել որոշակի ծառայություններ մատուցել իշխանությանը: Ես չէի ցանկանում սկանդալային լրագրողի (թեկուզե՛ւ՝ նախկին) ուղեկցությամբ գնալ այս մի սրճարանը, որպեսզի կասկածի տեղիք չտամ, թե ո՛չ իշխանամետ մարդկանց հետ կապեր ունեմ, ուստի խնդրեցի նրան, որ Ջորջի արտաքինը նկարագրի, եթե կարող է:

- Ղա իմացել եմ,- ասաց նա.- գեր է, միջառասակից կարճ, փոքր մորուքով: Ակնոց երբեմն դնում է, երբեմն՝ ոչ:

«Ձեռքը ձեռք է լվանում» արծանի դիմաց փողոցն անցանք, ու նա ինձ ցույց տվեց ոչ մեծ արհեստական լճակի ափին գտնվող բավականին հաճելի սրճարանը, որտեղից ջազային խմբի նվագ էր հասնում մեզ: Ես հարցրի, թե ինչ գիտե «գործուն զոջումների» մասին: Ասաց, որ վերջին տարիներին՝ միայն մի քանի հոգի են ազատության մեջ հայտնվելուց հետո բողոքել, թե իրենց ծեծել են հենց դատի ժամանակ, դատարանի դահլիճում, երբ որ չեն ցանկացել զոջալ: Բայց բազմաթիվ այլ մարդիկ, այդ թվում՝ նրանց մտերիմ, պնդել են, որ դա վառ երեւակայության արդյունք է:

Նա պատվիրեց շատ ուշադիր լինել սրճարանում՝ անզգույշ արտահայտություններ թույլ չտալ, անցնող-դարձողներին, ինձ նայող անծանոթ մարդկանց չողջունել, ինչպես որ ամերիկացիներս սովոր ենք: Այստեղ երբեմն գալիս են երկրի ղեկավարները, որոնք իրենց կյանքն առանց ջազի չեն պատկերացնում: Սրճարանի հաճախորդները, որ կամ ներկա պաշտոնյաներ ու թարմ պաշտոնանկներ են, կամ նրանց խնջույքների հանդիսականներին զվարճացնող արվեստագետներ, տառապում են հավկուրությամբ՝ երեկոյան ժամերին չեն տեսնում, թե ինչ է կատարվում իրենցից նույնիսկ մի քանի քայլ հեռու: Եթե հանկարծ ինձ մի փորձանք պատահի, կամ, Աստված մի արասցե, Կկուն կանչի, նրանք ոչ միայն օգնության չեն հասնի, այլ նույնիսկ չեն վկայի տեղի ունեցածի մասին: Ես չուզեցի ժամանակ կորցնել՝ պարզելու Կկվի առեղծվածը, բայց քանի որ արդեն գիտեի, որ Հայաստանում «կկվի կանչել» արտահայտությունը հոմանիշ է մեռնելուն, լրջորեն վախեցա ու նրան խնդրեցի սպասել լճակի դիմացի մայթի սրճարանում, մինչեւ դուրս կգամ: Ինքս հետը գնացի այնտեղ եւ, հակառակ նրա դիմադրությանը, նախօրոք վճարեցի մատուցողին երկու շիշ գարեջրի համար: Շրջանցեցի լճակը՝ դեռ անելիքս լավ չպատկերացնելով, բայց հենց որոշեցի, թե այցելուներից որ մեկն է Ջորջը, ուղղակիորեն մոտեցա նրան եւ, մի քիչ խմածություն խաղալով, հնարավոր ամենաանմիջական տոնով ողջունեցի.

- Ջորջ, ես Մարտինն եմ՝ նույնպես լրագրող, մենք պետք է ծանոթանանք:

Նա նստած էր մի քանի գեղեցիկ հայ աղջիկներով շրջապատված: Շփոթված վեր թռավ տեղից, սեղմեց ձեռքս ու քարշ տվեց մի կողմ՝ մյուսներին միայն ասելով.

- Մենք մի քիչ առանձին խոսենք:

Նստեցիք անկյունի մի սեղանի մոտ:

- Դու ո՞վ ես, Մարտին,- հարցրեց նա:
 - Մենք գործընկեր ենք՝ այսքանը բավական չէ՞,- պատասխանեցի ես:
 - Որտեղացի՞ ես:
 - Ամերիկացի:
 - Իսկ ի՞նչ ես անելու Հայաստանում:
- Ես մի վայրկյան միայն հապաղեցի:
- Նույնը՝ ինչ որ դու:
 - Դու ի՞նչ ես փոխարինելու,- անհանգստացավ նա:
 - Չէ, ինչո՞ւ. նույնն եմ անելու, ինչ՝ դու:
 - Իսկ ո՞ր լրատվամիջոցի կողմից:
- Ներքին ծայնս ինձ հուշեց, որ չասեմ ճշմարտությունը, «Նյու Յորք թայմսի» անունը չտամ:
- «Վաշինգթոն փոսթի»:
- Նա չգիտես ինչու ծիծաղեց:
- Իսկ ես «Նյու Յորք թայմսն» եմ ներկայացնում: Ուրեմն իսկապես գործընկերներ ենք լինելու... Դատերին պետք է ներկա լինե՞ս,- հարցրեց նա:
- Ես գլխով արեցի:
- Խորհուրդ կտամ օտարների մոտ այլևս որպես լրագրող հանդես չգաս: Մենք լրագրող ենք միայն որոշակի դատերի ընթացքում, մնացած ժամանակ՝ քո ճաշակով. ուզում ես՝ գործարար եղիր, ուզում ես՝ իրավախորհրդատու... Բայց երկու ամերիկյան թերթը շատ չէ՞: Կարող էր քոնը, ասենք, կանադական լինել:
- Ես թոթվեցի ուսերս:
- Իսկ ի՞նչ ես արել, որ ստիպված համաձայնել ես այս գործին:
 - Դե՛...- ծոր տվեցի ես:
 - Լավ, դեռ ժամանակ կունենանք այդ մասին խոսելու: Քեզ արդեն բացատրե՞լ են պարտականություններդ:
 - Բացատրել են, բայց բարի մարդիկ ինձ հուշեցին, որ անկախ ամեն ինչից քեզ հետ խորհրդակցեմ:
- Զգացի, որ նրա ինքնասիրությունը շոյվեց:
- Գործը իրականում շատ չէ: Փոքրաթիվ համառներ կան, որ նախնական կալանքի ժամանակ չեն զղջում, դատարանում էլ իրենց մեղավորությունը չեն ընդունում: Գնալով քչանում են նաեւ կամակոր մեղադրյալները, որ նախաքննության ընթացքում զղջում են, բայց կասկած է մնում, թե դատարանում կհայտարարեն, որ «գործուն զղջումն» իրենցից բռնի են կորզել: Այսպիսի դեպքերում է, որ տեղի են ունենում կեղծ բաց դատերը, որոնց ներկա ենք լինում մենք՝ որպես արտասահմանյան թղթակիցներ... Ես ամեն անգամ զարմանում եմ տեղացիների միամտության վրա: Արտասահմանյան լրագրողի ներկայությունից ոգետրվելով՝ սկսում են բղավել, թե իրենց ցուցմունքները ծեծի, սպառնալիքների, այլ ճնշումների տակ են գրել: Եւ երբ այդ պահին նրանց է մոտենում որեւէ ոստիկան, որը կան՝ ծեծում է, կան էլեկտրահարված կիրառում, մնում են ապշահար:
- Ես մի կերպ ինձ զսպեցի, որ չբացականչեմ՝ ինչպե՞ս թե ծեծում են:
- Իսկական դատավարությունը տեղի է ունենում միայն այն ժամանակ, երբ երեք անգամ անընդմեջ զղջացած են լինում կեղծ դատերի

ընթացքում: Շատ կարելի է նաեւ, որ նրանք չկռահեն, թե երբ է արդեն իսկապես հրապարակային դատն ընթանում, որին ներկա են լինում իսկական լրագրողներ:

Իմ գլխում դժվարությամբ էր տեղավորվում այդ ամբողջ մեխանիզմը, բայց իրավունք չունեի ցույց տալու, որ առաջին անգամ եմ լսում դրա մասին:

- Իսկ տեղական լրագրողները,- հարցրեցի ես:

- Կան նաեւ տեղական թերթերի կեղծ թղթակիցներ: Թե՛ իշխանամետ, թե՛ ընդդիմադիր: Նրանց հետ կծանոթանա՛ս:

Ես ափսոսացի, որ չէի միացրել պայուսակույմն գտնվող ձայնագրիչը. ո՛ւմ մտքով կանցներ, որ այսպիսի խոստովանություններ էի լսելու:

- Տեսնում եմ, որ վատ չես անցկացնում ազատ ժամանակդ, Ջորջ,- ասացի ես՝ ջանալով դերիցս դուրս չգալ:

- Քեզ հենց հիմա կծանոթացնեն աղջիկների հետ,- ասաց նա: - Անկեղծ ասած, երբեմն ձանձրանում եմ նույն սցենարով ընթացող դատավարություններից, ամեն ինչից, աշխատում եմ ինքս հետաքրքիր դարձնել իմ կյանքը: Վերջերս մի այնպիսի խաղ խաղացի...

Նա դադար տվեց. երեւի տատանվում էր՝ մինչեւ վերջ անկեղծանա՞ծ ինձ հետ, թե՞ ոչ:

- ...Իմանալով, որ առաջիկա օրերին դատ չունեն, գնացի մի պատահական գյուղ, ասացի, որ սփյուռքահայ բարերար եմ, ուզում եմ անձամբ կազմել կարիքավորների ցուցակը, որոնց ուզում եմ օգնել: Գյուղի կեսը կարիքավոր էր, ոմանք էլ կային, որ այդպես էին ձեւացնում, որ ինչ-որ մի բան փախցնեն: Սրանք մի քանի օր շարունակ ինձ համար հյուրասիրություններ կազմակերպեցին: Ես իջեւանել էի մի որբեւայրի կնոջ մոտ, որտեղ հին գորգ էի նկատել՝ տնից տուն անցնելիս: Երբ որ քեֆերից հոգնեցի, այդ կնոջն ասացի, թե շտապ պետք է ուրիշ մարդ այցելեմ, եւ խնդրեցի, որ իր մոտ պահի իմ ութ հազար դոլարը: Փոխարենը, որպես գրավ, պահանջեցի հին գորգը, վզի ոսկե խաչն ու ուրիշ մի քանի մանր-մունր բան: Ծրարի մեջ, որտեղ փողը պետք է լիներ, դրել էի դատարկ թղթեր, որոնցից մեկի վրա գրել էի՝ «Տեսա՞ր, թե ինչ եղավ»...

Պատկերացնո՞ւմ ես, որպեսզի արկածն ավելի գրավիչ դարձնեմ, իմ իսկական անունով էի ներկայացել... Եթե բռնվեի, մեկ է, չէի պատժվի, բայց չեմ կասկածում, որ բոլորը կարծել են, թե անունը կեղծ կլինի, ու հենց այդ անունով որեւէ մեկին չեն փնտրել...

Նա հռհռաց: Ես ստիպեցի ինձ ծիծաղել:

- ...Բայց ամենահետաքրքիրը շարունակությունն է: Մեկ ուրիշին դատեցին որպես կեղծ Ջորջի, որի կեղծ դատավարությանը ես ինքս ներկա էի որպես արտասահմանցի լրագրող: Ենթադրում եմ, որ ընդդիմության որեւէ կողմնակից էր... Դե, ոստիկաններին էլ կարելի է հասկանալ, նախ՝ չբացահայտված գործը վատացնում է նրանց աշխատանքային ցուցանիշները, հետո էլ՝ ինչքան կարելի է գենք ու թմրադեղեր պահելու համար դատել ընդդիմադիրներին. ի վերջո խոսքը մաֆիոզների մասին չէ, այլ քաղաքական գործիչների... Մի խոսքով, համարներից էր... շաբաթներ քաշեց, մինչեւ զոջաց...

Ջորջն ինձ հրավիրեց իրենց սեղանին՝ գործերը չեն փախչի: Ես հնարավորին չափ անհոգ էի պահում ինձ, կատակում աղջիկների հետ, բայց երկար չկարողացա դիմանալ: Վեր կացա՝ ասելով, թե նյութ ունեմ գրելու: Ջորջի տարակուսած հայացքից հասկացա, որ վրիպել եմ: Մատնեցի, որ իսկական լրագրող եմ, երբ որ նրա աչքին՝ չէի: Բացի այդ, ինձ պատվիրել էր այլ մասնագիտության տեր ներկայանալ: Ուշ էր սխալ ուղղելու համար, հրաժեշտ տվեցի նրանց: Երբ, լճակը շրջանցելով, մոտեցա Ջավենին, նա արդեն գարեջրերը դատարկել - անցել էր օդուն, որը շշով դրված էր առջևը:

- Հանգիստ եղեք, սրա համար ես եմ վճարել,- ասաց նա:

Ես նստեցի ու գլուխս քաշեցի նրա լցրած օդին: Հետո մանրամասն պատմեցի՝ ինչ որ իմացել էի Ջորջից: Նա ձեռքերով դեմքը փակել ու լսում էր: Այնպես քարացած, որ երբեմն թվում էր, թե քնել է: Երբ վերջացրի, հարցրեցի, թե ինչպես է գնահատում այս բոլորը: Նա ձեռքերը հեռացրեց երեսից: Քրտինքի՞ց, թե՞ արցունքներից դեմքը թաց էր:

- Ես ի՞նչ իրավունք ունեմ որեւէ մեկին գնահատական տալու... Մենք ինքներս այս վիճակին հասցրինք երկիրը, դրժեցինք մեր տված ու չտված խոստումները... Հուսախաբ արեցինք, դավաճանեցինք նրանց, ովքեր մեզ հավատում էին: Մի բան շտկելով՝ փչացրինք տասն ուրիշ բան:

- Ղո՞ւք էլ եք խառը այս պատմությանը,- սարսափեցի ես:

- Չէ: Այս մեկին՝ չէ: Վաղուց ամեն ինչից մի կողմ եմ քաշվել... Բայց մեծ հաշվով բոլորս ենք խառը: Ես նրանցից մեկն եմ, ով ապրել է կոմունիստների օրոք եւ ատում էր նրանց: Ով ժամերով ու օրերով խոսել է, թե մեր ավելի վաղ անցյալում ի՞նչը պետք էր, ի՞նչը պետք չէր անել, եւ հուսահատվում, որ գաղութ ենք, որ մեր պատմությունն օտարներն են գրում... Կատարվեց անհավատալի բան... Կայսրությունը փլվեց, դարձանք մեր գլխի տերը: Գործելու հնարավորություն ստացանք, հերթը մեզ հասավ... Հասկանում եք՝ ՄԵՋ ՀԵՐԹ ՀԱՍԱՎ... Ազատ խոսում էինք, սուտ ու մեռած օրենքները փոխում նորերով, մեր պատերազմը վարում հանուն հայրենակիցների... Մեր շանսն էր, որը ձեռքից բաց թողեցինք... Մեկն այնքան գոռոզացավ, որ կարծեց, թե ժողովուրդն է իր համար, ոչ թե ինքը՝ ժողովրդի: Մյուսը շտապեց առաջինը վայրի կապիտալիզմի օրինակ ծառայել: Ոմանք բացարձակ իշխանությամբ հրապուրվեցին: Շատերը մեծ գայթակղությունները մերժեցին, մանրերին չդիմացան: Բոլոր աչքի ընկնող դեմքերը հայ էին, իրար՝ համախոհ, բայց ամեն մեկն սկսեց իր սեփական խաղը խաղալ՝ անթիվ նվիրյալներից ընտրելով ամենամորթապաշտներին, որ ձեւացնում էին, թե ստրուկի պես հավատարիմ են, բայց առաջինը ուրացան իրենց «տերերին»: Նոր գաղափարների քարոզիչները, որոնցից մեկն էլ ես էի, ավելի հաճախ թիմը պաշտպանեցին, քան՝ ճշմարտությունը... Բազմությունն առաջին իսկ դժվարություններից վախեցած սկսեց կարոտել կուշտ գերությանը՝ անոթի ազատությանը հակառակ:

...Ո՞ւր են հիմա նրանք՝ առաջին հեղափոխականները. մի քանիսը սպանված են, այլոք՝ վարկաբեկված, ո՞րը վտարանդի է, ո՞րը փակվել է իր պատյանում: Ո՞ւր է անկախությամբ խանդավառված ժողովուրդը...

Արդարացումներ հիմա էլ ինչքան ասես կգտնեն: Հայաստանը չափից դուրս երկար ժամանակ չէր ունեցել ապահով ու բարեկեցիկ կյանք, ինչպես՝ 70-80-ական թվականներին, որի գինը մարդկության պատմության ամենադաժան ու անհեթեթ բռնապետություններից մեկին՝ սովետական քրեապետությանը հարմարվելն էր: Մենք չափից դուրս երկար չէինք ունեցել հաղթանակներ, որպիսին ունեցանք անկախության սկզբին՝ անցած դարի իննսունական թվականներին, այդ պատճառով չոգելովեցինք հաղթանակով, գերադասեցինք բողոքել դավաճանությունից: Հենց որ մեկը խփվում էր կռվում, ասում էին՝ թիկունքից է խփվել: Բայց բոլոր հրամանատարները թիկունքից խփվեցին: Նույնիսկ զինվորներն էլ: Ինքներս մեր դեմ էինք պատերազմում՝ չկա՞ր լավ զինված ու մեր արյունը խմելու պատրաստ թշնամին: Այդ դեպքում ինչպե՞ս ձեռք բերվեց հաղթանակը:

Առաջնորդներն անփորձ էին: Հեղափոխականներ էին՝ անհամբերներ, որ ո՛չ մարդկանցից վախ ունեին, ո՛չ՝ Աստուծոց, մեծ գաղափարներով տարված՝ ո՛չ իրենց են խնայում, ո՛չ՝ շրջապատին: Որ կարծում էին, թե կարգերը փոխելով՝ ինքնին կփոխվեն մարդիկ, որոնց հսկա կայսրությունը՝ Սովետական Միությունն էր ճնշել ու ձեւախեղել բոլոր միջոցներով... Այս բոլորով հանդերձ, անհամեմատելի էին այսօրվա անզղների հետ, որոնց ախորժակը հագեցնելու համար երկիրը պետք է լեշի վիճակում լինի, որ հոշոտմանը չդիմադրի:

...Արդարացումներ... Բայց մի՞թե ավելի հեշտ է եղել այն ժամանակներում, երբ մեր նախնիներն էին գործում ու... սխալվում:

Երանի՜ հիմա երկու հազար քսանչորս թիվը չլիներ... Որեւէ հրաշքով երեսուն-քառասուն տարի հետ տեղափոխվեինք, լավ, գոնե քսան տարի՝ երկու հազար չորս թվական: Կարծում եմ, որ այդ ժամանակ էլ դեռ պայքարի միջոցները սպառված չէին, շատ շատերի համար ուշ չէր, որ հետ դառնային, զոհողությունների գնով փոխեին իրավիճակը: Գուցեւ հաջողվե՞ր թույլ չտալ, որ չարիքն այսքան արմատավորվեր:

10.

Իմ մեջ բազմաթիվ հարցեր էին ծագում, քանի դեռ խոսում էր, բայց երբ ավարտեց, անկախ իմ կամքից, դարձա Միացյալ Նահանգների թեմային: Մեր նախորդ նախագահների թերությունների, լրագրողի առջև ծառացած երբեմն անորսալի սահմանափակումների, իմ չիրականացած ծրագրերի... Դա հայկական ազդեցության արդյունքն էր: Նրանք բոլորը խոսում էին, թե ինչ պետք էր անել երեկ, ոչ ոք չէր ասում, թե ինչ անեն այսօր կամ վաղը:

Ինչ-որ մի պահի նա իմ մենախոսությունն ընդհատեց.

- Մի բռնե՛ք... մի բռնե՛ք սպասեք... Դիմացի սրճարանում ինչ-որ բան է կատարվում:

Ես էլ նայեցի այդ կողմը: Տասը-տասներկու մարդ էր լցվել սրճարան, բոլորը՝ տղամարդիկ, չորս-հինգը շրջապատել էին Ջորջին: Մի քանի սեղանների հաճախորդներ սկսել էին հապճեպ հեռանալ, ուրիշները՝ կոստյումավոր, փողկապավոր, միջին տարիքի տղամարդիկ, որոնք, այնտեղ էի դեռ նկատել՝ ջազն այնքան լուռ ու ուշադիր էին լսում, կարծես

աշխատանքի էին եկել, տեղներից վեր էին կացել ու չորս կողմն էին նայում՝ անելիքները չիմանալով:

- Հնարավոր է, որ ձեզ են փնտրում:

Ես մի ակնթաթ խուճապ ապրեցի: Քիչ էր մնում՝ հարցնեի, թե ինչպես կարող եմ գործուն գղջման հեռախոսով զանգել եւ հայտնել, որ վատ արարք եմ կատարել, բայց ամաչեցի այդ մղումիս համար: Հետո մտքովս անցավ, որ մոտենամ ինձ փնտրողներին եւ, եթե մտադիր են ինձ կալանավորել, մաշկիս վրա փորձարկեմ հայկական դատական համակարգը... Դա էլ ելք չթվաց. եթե դիմանամ ու չգղջամ, կբացատրեն նրանով, որ ամերիկացի եմ, իրենց մեթոդներն ինձ վրա չեն ազդում:

- Եկեք հեռանանք այստեղից,- առաջարկեցի ես:

Մենք դուրս եկանք: Ջավենն ինձ տարավ այնպես, որ շրջանցեցինք Հյուսիսային պողոտան՝ իր եռուզեռով, եւ հայտնվեցինք մի խաղաղ փողոցում: Երեկոյան ինն անց կես էր, բայց դեռ լույս էր:

- Գուցե գնամ որեւէ հեռուստատեսություն եւ ելո՞ւյթ ունենամ:

Նա քնժիծաղեց.

- Նրանք դիմելու են իշխանությանը, որպեսզի հավանություն ստանան:

- Թերթերն էլ արձակուրդում են:

- Արձակուրդում են:

- Մնում է գնալ ամերիկյան դեսպանատուն:

- Եթե լրջորեն սկսել են զբաղվել ձեզանով եւ մտադիր են խոչընդոտել, որ «գործուն գղջման» մասին հավաքած տեղեկությունները հրապարակեք, ուրեմն ձեզ կդարանակալեն նաեւ դեսպանատան մատույցներում: Ճիշտ կլինի, որ թաքնվեք որեւէ հուսալի, աչքից հեռու տեղում, օրինակ՝ Բանգլադեշում, եւ փորձեք հեռախոսով կապվել դեսպանատան աշխատակիցների հետ...

«Բանգլադեշ» բառի վրա ես մտածեցի, որ արդեն ցնորվել եմ, բայց նա բացատրեց, որ դա Երեւանի մի արվարձանի անունն է: Ես համաձայնեցի: Մենք գնացինք «Բանգլադեշ», որը բարձրահասակ շենքերով թաղամաս էր, մտանք մի տուն, որտեղ ապրող տարեց ամուսիններին տեսել էի Սեւանում՝ վրանի մոտ: Նրանք ասացին, որ հեռուստատեսությունները հայտնել են, թե բանտարկյալ է փախել, չնայած օրն ուրբաթ չէ, այլ՝ շաբաթ երեկո: Դա նշանակում էր, որ ճանապարհները փակ են:

- Լա՛վ եք իրար խառնել սրանց,- ասաց նիհար, միջահասակ ամուսինը, որ անգլերեն չգիտեր՝ թարգմանությամբ շփվեցինք:

- Իսկապես ինձ հե՞տ եք կապում ճանապարհները փակելը, չափազանցություն չէ՞,- հարցրեցի ես:

- «Գործուն գղջման» տասնամյա հոբելյանն է տապալվում,- հիմնավորեց մորուքավորը:

- Եթե ձեր՝ մի հոգու «պատվին» բանտարկյալ է փախել, շնորհավորում եմ. վաղուց նման բան չէր եղել,- ասաց բարձրահասակ, նիհար կինը:

Շնորհավորանքն ինձ շատ քիչ մխիթարեց.

- Բա հիմա ես ի՞նչ եմ անելու:

- Կմնաք մեզ մոտ: Կորդեգրենք... Երկու տղա ունենք, դուք էլ կլինեք երրորդը,- ասաց ամուսինը:- Ուղղակի, տնից չեք կարողանա դուրս գալ:

Ես ուզում էի առարկել, բայց դեմքների արտահայտությունից հասկացա, որ կատակ են անում:

- Կամ փորձենք ձեզ գաղտնի Իրան ուղարկել. կարծեմ, Թեհրանը նորից պարտիզաններից անցել է ամերիկացիների ձեռքը,- առաջարկեց կինը:

- Ես էլ այդպես գիտեմ, բայց մինչև Թեհրան հայկական սահմանին հարող տարածքները դեռ պարսիկներն են վերահսկում, չէ՞,- ասացի ես՝ հետո միայն գլխի ընկնելով, որ սա էլ էր կատակ:

Ջրույցին զուգահեռ կինը սեղան էր բացում՝ չնայած ուշ ժամին: Ես դեմ չէի՝ զգացի, որ քաղցած եմ՝ իմ յոգուրտները նույնիսկ չէի կերել: Բայց ավելի կարելու գործ ունեի.

- Թույլ կտա՞ք՝ զանգեմ: Խնդրեմ, որ դեսպանատնից գան ինձ տանեն իրենց մոտ: Ի վերջո, մի գիշերվա հարց է՝ վաղն առավոտյան տասնմեկին ինքնաթիռս թռչում է: Թող ճամպորուկս էլ հյուրանոցից իրենք վերցնեն:

- Իսկ եթե պարզվի, որ ամերիկյան դեսպանատո՞ւնն էլ է կեղծ,- հոնքերը բարձրացրեց կինը:

- Մեզ նման աղքատ պետությունն այդ մասշտաբի կեղծիք չի կարող իրեն թույլ տալ,- հակաճառեց ամուսինը:

Նրանք անընդհատ հուճուրդ էին անում՝ կարծես մոռացած իմ վիճակի վտանգավորությունը, թեև երեւի իրենք էլ էին իրենց հարվածի տակ դրել՝ իմ փրկության հոգսը ստանձնելով: Ես բարձրացրի լսափողը, բայց հապաղեցի համարը հավաքել. շաբաթ օր էր, եթե դեսպանատան հեռախոսները լսում էին, հնարավոր էր, որ հայերը կանխեին մերոնց: Կախեցի հեռախոսը՝ որոշելով մի փոքր էլ ծանրութեթեւ անել ամեն ինչ:

- Նկարիչներ եք,- իր ընկերներին ասաց մորուքավորը,- ձեր ավտոմեքենայի համարին կլոր թվեր նկարեք, ասենք՝ 10-100 կամ 333-33, մենք ինքներս էլ առավոտյան Մարտինին միանգամից կտանենք օդանավակայան: Ոստիկաններն ու զինվորները չեն համարձակվի ստուգել:

Այս առաջարկը եւս ինձ կատակ թվաց, բայց արդեն լուրջ էր: Պարզվեց, որ նման համարները Հայաստանում տրվում են միայն իշխանավորներին կամ ունեւորներին, ինչի շնորհիվ՝ փողոցում կանգնած կարող ես իմանալ, թե իր ազդեցությամբ ո՞ր տեղն զբաղեցնող կլանի ներկայացուցիչ է անցնում տվյալ պահին:

Կինն առարկեց, թե իրենց մեքենան շատ է հին՝ ոչ ոք չի հավատա, որ կարող է կլանի անդամի պատկանել: Նրանք քննարկեցին իրենց ընկերների մեքենաները, բայց չհայտնաբերեցին պահանջված թանկության մեկը:

Մենք սկսեցինք ուտել ու խմել: Այս տանը կենաց չէին ասում, բայց բաժակներն անպայման չխկացնում էին: Շուտով տունը լցվեց մարդկանցով: Եկան տանտերերի տղաները, որոնցից մեկը բոլորովին հայի նման չէր՝ խարտյաշ էր ու կապուտաշյա, երեխաների կնքահայրը, որը սովետական ատոմային սուզանավում էր աշխատել, բեղավոր հարեւանը, որն իր բնակարանում աճեցրած մրգեր բերեց: Ուղիների որոնումը շարունակվեց ավելի լայն կազմով: Գիշերվա երկուսն անց էր, երբ

տանտերը մտահղացավ մի ծրագիր, որը բոլորս հավանեցինք:
Ճանապարհվել երկու մեքենայով: Առաջին մեքենան չի ենթարկվի կանգ
առնելու ոստիկանների պահանջին, նրան կսկսեն հետապնդել, այդ
խառնաշփոթի մեջ ես երկրորդ մեքենայով կհատեն պահակակետը:

Գիշերը քիչ քնեցինք մինչև որոշեցին, թե ովքեր են մասնակցելու
արկածախնդրությանը, ում ներգրավեն երկրորդ ավտոմեքենայով,
զանգեցին-գտան ու պայմանավորվեցին հետը: Առավոտյան ութին իր
մեքենայով եկավ համարյա մոռուքավորի տարիքի մի կին՝ եռանդուն ու
բաց դեմքով: Նա լավ խոսում էր անգլերեն, տարիներ շարունակ զբաղվել
էր զանգվածային լրատվամիջոցների անկախությանն աջակցելով, եւ մեր
կարճ խոսակցության ընթացքում պնդում էր, որ այս վիճակը երկար չի
տևի, որ հայ լրագրողներն ըմբոստանալու են: Ժամը իննին նստեցինք
մեքենաները: Նկարիչ ամուսինները թխահեր որդու հետ՝ իրենցը (որի նման
հին մեքենա ես չեմ տեսել. հարցրեցի մակնիշը, ասացին՝ «Ժիգուլի» է), ես,
երբեմնի լրագրողը, խարտյաշ տղան՝ մյուս մեքենան, որն ավելի թարմ էր:
Շատ չէինք գնացել, երբ նկարիչների մեքենան կանգ առավ՝ պարզվեց, որ
ջուրը եռացրել է: Ջուրը փոխեցին, բայց դա կրկնվեց եւս մի քանի անգամ:
Ես սկսել էի վախենալ, որ ինքնաթիռից կուշանամ, նույնիսկ կասկածեցի, որ
այս բոլորն էլ խաղ է, իսկ ինձ շրջապատողները՝ դավադրության
մասնակիցներ... Բայց շուտով տեսա, որ մոտենում ենք ոստիկանական
պահակակետին:

Ահա այդտեղ էր, որ պատահեց անկանխատեսելին: «Ժիգուլին»,
որից մեզ չորս-հինգ մեքենա էր բաժանում, արագացրեց ընթացքը, անցավ
ոստիկաններին ու զինվորներին եւ... փրփրթալով ու հետուառաջ
ցնցվելով կանգ առավ: Պահակակետից նույնիսկ չգնացին նրա կողմը: Այդ
ժամանակ խարտյաշ տղան՝ Վահագնը, որի անունը թաքցնելն իմաստ
չունի,- հիմա կիմանաք, թե ինչու,- իջավ մեր մեքենայից՝ ասելով.

- Կհանձնվեմ իբր թե ես եմ ամերիկյան լրագրողը, որին փնտրում են:

Ես չհասցրի արձագանքել: Նա անգլերեն խոսում էր հայկական
ուժեղ շեշտադրությամբ, միայն դա բավական էր, որ իմաստագրկեր նրա
քայլը: Բայց ոստիկաններն, ըստ երեւոյթին, ո՛չ մի շեշտադրությամբ չէին
խոսում՝ նրան նստեցրին իրենց մեքենաներից մեկը եւ բացեցին
մայրուղին...

Ես վերջինը բարձրացա ինքնաթիռ:

11.

- Իսկ ո՞ւր է քո հողվածը,- հարցրեց Մարտինին Աննան,- արդեն մի
քանի օր է Նյու Յորքում ես, ինչպե՞ս է, որ այդքան հետաքրքիր նյութը չես
տպել:

- Խմբագիրը ձգձգում է, ասաց, որ ավելի հրատապ նյութեր կան՝
Հայաստանը հետաքրքիր թեմա չէ: Խոստացավ, որ բոլոր դեպքերում իմ
հոնորարը կստանամ, ինչպես որ մեր պայմանագրով նախատեսվում է,
բայց հողվածիս տպագրության ժամկետը թողնեմ իր հայեցողությանը:
Հետո փոխխմբագիրն ինձ խոսքի մեջ ասաց, որ մեզ մոտ ուժեղ հայկական
լոբբի կա, որին դուր չի գալիս, երբ ամերիկյան ՋԼՄ-ները վատ են խոսում
իրենց պատմական հայրենիքի մասին՝ թշնամիներին ուրախացնելով: «Նյու

Յորք թայմսը» Հայաստանի մասին տարեկան մի նյութ տպի-չտպի, երկու հազար քսանչորսն էլ ԱՄՆ-ի նախագահի ընտրության տարի է, ավելի լավ է հայկական ծագումով ընթերցողներին չնեղացնել, եթե նրանց դուր է գալիս, որ Հայաստանի կառավարության մասին ասվի կամ լավ, կամ ոչինչ:

- Իսկ եթե ուրիշ թերթում տպե՞ս,- հարցրեցի ես:

- Իրավունք չունեմ՝ պայմանագիրս թույլ չի տալիս:

Հարեւան սեղանին բաց-դեղնավուն կոստյումով, կարճ խուզած սեւ մագերով, հաստ վզով մի մարդ նստեց եւ սկսեց գրեթե անթաքույց մեզ նայել: Նրա հայացքը սեւեռուն էր, թեւ՝ ոչ կպչուն: Թշնամական էլ չէր, ավելի շուտ՝ հետաքրքրասեր-գործնական: Մարտինը, որ մեջքով էր նստած դեպի նա, նկատելով Աննայի ու իմ հաճախակի հայացքները դեպի անծանոթը, շուռ եկավ նայելու: Նրա արձագանքը կայծակնային էր. գրպանից հանեց իր նոր տեսախոսն ու սկսեց համար հավաքել... Հետո նույնքան կտրուկ տեսախոսը դրեց սեղանին ու աչքերը հառեց հեռուստացույցին: Միացված էր այն ալիքը, որը մշտապես Սպիտակ տունն էր ցույց տալիս:

- Նախագահն ինչո՞ւ Օվալաձեւ առանձնասենյակում չէ,- հարցրեց նա այնպիսի տագնապով, կարծես Նախագահին էր ուզում զանգել ու տեսավ, որ տեղում չէ:

- Ինչքան հասկացա, զուգարան է գնացել,- ասացի ես՝ հեռակառավարիչի կոճակները հերթով սեղմելով: - Ուրիշ հնարավոր տեղերում նույնպես չկա:

- Իմիջիայլոց, այսօրվա մեջ արդեն երրորդ-չորրորդ անգամն է, որ մի քանի րոպեով անհետանում է,- ավելացրեց Աննան:

- Միգուցե գաղտնի բանակցություննե՞ր է վարում ժողովրդի թիկունքում,- ասաց Մարտինը՝ երեւի կատակով, բայց շատ լարված էր՝ հնարավոր չէր կռահել:

- Երեւի պարզապես լուծ է,- մարդկանց մասին նախելառաջ լավը մտածելու իր սովորությամբ փորձեց Նախագահին արդարացնել Աննան:

- Այդ դեպքում թող զուգարանում տեսախցիկ դնեն, որ ժողովուրդն ավելորդ կասկածներից չտանջվի,- ասացի ես:

- Լավ միտքս գցեցիք, գնամ զուգարան,- տեսախոսը գրպանը դնելով՝ հանկարծ տեղից ելավ Մարտինը:

Նրա դեմքին ժպիտի նմանություն էր պատկերված: Ես ու Աննան լուռ էինք՝ ճնշված այդ փոքրիկ երկրի մասին Մարտինի պատմածներից: Մարտինի գնալուց քիչ անց մեր սեղանին մոտեցավ դեղին կոստյումավորը: Նա բարեւեց եւ նստեց՝ առանց թույլտվություն հարցնելու:

- Ձեր ընկերը լավ երեւակայություն ունի: Չէի ուզում ականջ դնել, ուղղակի մոտ էի նստած, այդ պատճառով լսում էի... Ես ՄԱԿ-ում Հայաստանի ներկայացուցիչն եմ,- նա այցեքարտերի ոսկեգույն կամ միգուցե ոսկե տուփից դուրս քաշեց մեկը, ցուցադրեց ինձ ու Աննային, բայց չտվեց, նորից հետ դրեց:

- Որպեսզի չմտածեք, թե մեր կառավարությանն եմ ուզում պաշտպանել, ես միայն վիճակագրական տվյալներ կասեմ, որոնք միջազգային կազմակերպությունների տեղեկատուներում էլ կան: Միայն Երեւանում գործում է քսան հեռուստատեսություն, որոնցից մեկն է միայն

պետական, նույնիսկ պետական էլ չէ, այլ հասարակական է, ինչպես դուք եք ասում, մյուս բոլորը մասնավոր են: Հնարավոր՞ բան է, որ դրանք բոլորն իշխանության ազդեցության տակ լինեն...

Նրա ծախս ձեռքի ճկույթին խոշոր մատանի կար, իսկ մատներին՝ անգլերեն դաջվածք՝ «Չեմ մոռանա մայր հայրենիքս»: Աջ ձեռքին ջրահարս ու խարիսխ էր դաջված, մատներին՝ նույնպես տառեր, բայց՝ ռուսերեն, որը ես չէի հասկանում, միգուցե նույն բանն էր գրված:

Ես հիշեցի, որ նա կողքի սեղանին նստած չէր, երբ Մարտինը պատմում էր Հայաստանի հեռուստատեսությունների մասին:

- Առաջիկայում մենք նշելու ենք հացահատիկի ու խաղողի առաջին մշակման տասնհինգհազարամյակը: Ես կմիջնորդեմ, որ ձեզ հրավիրեն Հայաստան, որպեսզի ձեր աչքերով տեսնեք...

- Իսկ ես առաջարկում եմ ձեզ հեռանալ, քանի որ առանց հրավերի եք նստել մեր սեղանին,- ընդհատեցի ես:

Նա հեզմանքով օրորեց գլուխն ու վեր կացավ:

- Իզուր այդպես կոպտեցիր, Պոլ,- հանդիմանեց Աննան:- Քեզ չի՞ թվում, որ Մարտինը տեղ-տեղ չափազանցնում էր... Տեսա՞ր, թե ինչ տատու ուներ... Ուրեմն առաջադիմական պետություն է, որ ՄԱԿ-ում իր ներկայացուցչին արտոնում է դաջվածքներ նկարել մարմնին: Դա նույնիսկ մեր երկրում կամ Եվրոպայում է բացառված:

Ես ձայն չհանեցի. ինձ անհանգստացնում էր այն, որ Մարտինն ուշանում է: Մի քիչ սպասելուց հետո գնացի զուգարան: Այնտեղ ոչ ոք չկար՝ բոլոր խցիկները բաց էին: Երբ վերադարձա մեր սեղանի մոտ, Աննան չկար: Նա առանց հրաժեշտ տալու չէր գնա՝ երեւի դրսում է ինձ սպասում, մտածեցի: Մոտեցա բարին, վճարեցի ու դուրս եկա: Ո՛չ Աննան, ո՛չ Մարտինը չէին երեւում: Մի քանի քայլ հեռացա սրճարանի մուտքից, որ տեսախոսով սկսեմ ընկերներիս փնտրել: Հանկարծ մյուս մայթին նկատեցի դեղին կոստյումավորին: Ես արագ կտրեցի-անցա Քառասուներկուերորդ փողոցը...

*Մայիս-հուլիս, 2024 թվական
Թարգմանությունը՝ Վահրամ Մարտիրոսյանի*